

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ  
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ  
ШКОЛЯРІВ У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ**

**Кваліфікаційна робота**

**Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

*Виконала:*

*студентка 2 курсу, групи 631  
спеціальності «Початкова освіта»*  
**ГАБУР ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА**

*Керівник: кандидат педагогічних наук,  
доцент Шестобуз О.С.*

*До захисту допущено  
на засіданні кафедри  
протокол № 3 від 7 листопада 2023 р.*

*Зав. кафедрою \_\_\_\_\_ проф. Романюк С.З.*

## АНОТАЦІЯ

*Габур Т.М. Формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня. – Рукопис.* Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 85 с.

У магістерській роботі автором обґрунтовано особливості формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня. Гуманність в освітньому процесі утверджує особистість як найвищу соціальну цінність, розкриває здібності школярів і задовольняє їхні освітні потреби, забезпечує пріоритет загальнолюдських цінностей, взаємини з навколишнім середовищем.

Розкрито актуальність проблеми формування гуманних взаємин в освітньому процесі. Проаналізовано вікові особливості формування гуманних взаємин молодших школярів, які характеризуються сприйнятливістю до формування особистісних відносин, пізнавальних потреб, самосвідомості, позитивних особистісних якостей. Охарактеризовано особливості організації освітнього процесу в групі продовженого дня з формування гуманних взаємин учнів.

Здійснено дослідження стану сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня. Обґрунтовано педагогічні умови формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня. Визначено методичний інструментарій формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня. Серед ефективних методів формування гуманних взаємин учнів у групі продовженого дня виокремлюються ігри, ігрові завдання, дозвіллева діяльність та діяльність за інтересами.

**Ключові слова:** гуманність, гуманні взаємини, доброзичливість, толерантне ставлення, комунікативні здібності, взаємопідтримка, група продовженого дня.

## ABSTRACT

*Gabur T.M. Formation of humane relationships of younger schoolchildren in the extended day group.* – Manuscript. Master's Degree Program for Master's Degree in Specialty 013 Primary Education. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 85 p.

In the master's work, the author substantiated the peculiarities of the formation of humane relationships of younger schoolchildren in the extended day group. The relevance of the problem of forming humane relationships in the educational process is revealed. The age-specific features of the formation of humane relationships of younger schoolchildren, which are characterized by susceptibility to the formation of personal relationships, cognitive needs, self-awareness, and positive personal qualities, are analyzed. The peculiarities of the organization of the educational process in the group of the extended day for the formation of humane relations of students are characterized.

A study of the state of formation of humane relationships of younger schoolchildren in the extended day group was carried out. Pedagogical conditions for the formation of humane relationships among younger schoolchildren in the extended day group are substantiated. The methodical toolkit for the formation of humane relationships of younger schoolchildren in the extended day group has been determined.

**Key words:** humanity, humane relations, benevolence, tolerant attitude, communication skills, mutual support, group of a long day.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>5</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ.....</b>	<b>9</b>
1.1. Актуальність проблеми формування гуманних взаємин в освітньому процесі.....	9
1.2. Вікові особливості формування гуманних взаємин молодших школярів.....	15
1.3. Організація освітнього процесу в групі продовженого дня з формування гуманних взаємин учнів.....	22
Висновки до першого розділу.....	35
<b>РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ.....</b>	<b>37</b>
2.1. Дослідження стану сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.....	37
2.2. Характеристика педагогічних умов формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.....	44
2.3. Методичний інструментарій формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.....	54
Висновки до другого розділу.....	64
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>66</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>69</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>73</b>

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** В основі розвитку сучасного суспільства знаходиться розв'язання проблеми виховання особистості, яка має можливість бути носієм культури, духовних і гуманних цінностей. Тому, заклади освіти мають бути тим середовищем, де відбувається формування духовно зрілих, культурних учнів, які здатні жити та творити у цілісному гуманному оточенні.

Єдність школярів має важливе значення при вирішенні завдань гуманних взаємин і виховання в групі продовженого дня. Основу освітнього процесу в групі продовженого дня складає особистісно-орієнтований і гуманістичний принципи у навчанні, вихованні та міжособистісних взаєминах учнів.

Педагогічна діяльність спрямовується на учнів, на побудову в освітньому процесі взаємин на гуманних засадах: поваги до інших, відповідного ставлення до людської гідності, позитивного сприймання індивідуальних особливостей однолітків, визнання потреб інших, прояви співчуття та допомоги оточуючим.

Гуманізація визначається впровадженням у взаємодію школярів принципу гуманного ставлення, формування і розвиток у відносинах гуманних почуттів, робити добрі справи та піклуватися про інших. В основі гуманізації знаходиться особистість, яка вищою незаперечною цінністю, умовою, сенсом, рушійною силою і результатом прогресу суспільства.

Враховуючи впровадження в освітній процес сучасної початкової школи ідей демократизації та гуманізації, у системі роботи педагогів має забезпечуватися результативність у цьому процесі, що включає пов'язані між собою заходи та засоби.

На рівень сформованості гуманних взаємин у молодших школярів можуть впливати вікові особливості, які характеризуються сприйнятливістю до формування особистісних відносин, пізнавальних потреб, самосвідомості,

позитивних особистісних якостей. У педагогів також наявні в окремих випадках авторитарний стиль спілкування та співпраці з учнями, у результаті недостатньо вмінь до вивчення, аналізу і тактовного спрямовування взаємин дітей на основі взаєморозуміння, взаємоповаги, дружніх відносин.

В уявленні педагогів має бути достатнє розуміння поняття гуманності освітнього процесу як основи взаємин учасників, а також педагогічних умов формування гуманних взаємин школярів у групі продовженого дня. Прогалини у цих знаннях призводять до несформованості моральних якостей в учнів, відсутності гуманного досвіду взаємин.

**Стан дослідження проблеми.** У сучасних дослідженнях розкривається зацікавленість питанням формування гуманних взаємин в освітньому процесі. Проблема гуманних взаємин в освіті висвітлювалася дослідниками у різні періоди: Г.Баллом, І.Бехом, І.Зязюном, В.Сухомлинським, К.Ушинським та ін.

У працях науковців В.Андрущенка, В.Кременя, О.Лавроненко, О.Матвієнко, О.Матюши, О.Савченко та ін. знайшли своє відображення педагогічні ідеї, які сприяють гуманізації освітнього процесу.

Дослідники М.Голубенко, Г.Дмитрів, Н.Забашта, О.Кизим, З.Морозова, Л.Москаленко та ін. у працях переконують, що виховання в групі продовженого дня є нероздільним процесом з єдиною метою, до якої треба прагнути спільними зусиллями вихователів та сім'ї школярів у їхньому особистісному розвитку.

На етапі висвітлення проблеми дослідження потрібним є розуміння особливої актуальності сьогодні формування гуманних взаємин учнів у сучасному суспільстві. Тому, є необхідним обґрунтування педагогічних умов, які забезпечують формування гуманних відносин школярів у групі продовженого дня. Вказане сприяло вибору теми магістерського дослідження *«Формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня»*.

**Мета дослідження** – теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.

**Завдання дослідження:**

- проаналізувати проблему формування гуманних взаємин в освітньому процесі у наукових дослідженнях;
- розкрити особливості організації освітнього процесу в групі продовженого дня з формування гуманних взаємин учнів;
- охарактеризувати педагогічні умови формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня;
- визначити методичний інструментарій формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.

**Об'єкт дослідження** – формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.

**Предмет дослідження** – педагогічні умови формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.

Досягнення мети та розв'язання завдань відбувалося за допомогою **методів дослідження:**

- теоретичні: вивчення та аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація інформації з метою дослідження проблеми формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня;
- емпіричні: спостереження, анкетування, бесіда, опитування, тестування з метою дослідження стану сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня;
- математичні: обробка даних, графічне представлення результатів дослідження.

**Теоретичне значення дослідження** полягає в аналізі проблеми формування гуманних взаємин в освітньому процесі у наукових дослідженнях, розкритті особливостей організації освітнього процесу в групі продовженого дня при формуванні гуманних взаємин учнів, обґрунтуванні

педагогічних умов формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня, у визначенні форм, методів і прийомів формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.

**Практичне значення дослідження** полягає у використанні педагогами різних форм, методів і прийомів формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня та застосуванні способів підвищення власних професійних знань і вмінь у педагогічній діяльності.

**Структура магістерської роботи.** Магістерська робота містить вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.



## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ**

### **1.1. Актуальність проблеми формування гуманних взаємин в освітньому процесі**

У сучасних умовах шлях до демократичної держави обумовлюється переважно формуванням гуманних взаємин, комунікативної активності особистості, розвитком свідомості, реалізацією творчого потенціалу школярів. Відповідно, завданням педагогів є допомога учням навчитися жити у навколишній дійсності.

У педагогіці поняття гуманізму є складним і багатоаспектним явищем. Його складно привести до простого формулювання «любові до дітей», без якої неможливий гуманізм. Відбуваються зміни у взаємодії вчителя та школярів, педагогів і батьків.

Гуманізація визначається як захист інтересів особистості в багатьох сферах життєдіяльності. Прослідковуються зміни у важелях в освітньому процесі з навчальних програм, планування, впливу на учнів, їхніх індивідуальних проявів, бо серед пріоритетних факторів у навчанні з урахуванням гуманістичних позицій є особистість школяра.

У минулому столітті в освіті відзначається оновлення гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу. У відповідних публікаціях вітчизняних учених В.Андрущенко, В.Кременя, М.Михальченко та ін., є положення щодо теоретичного переосмислення поняття «гуманізм», «гуманні взаємини».

В останні роки гуманна педагогіка поповнюється теоретичними та практичними напрацюваннями, які базуються на творчості та спадщині класиків світової педагогіки, а саме: Я.Коменського, М.Монтесорі, Г.Сковороди, В.Сухомлинського, К.Ушинського та ін.

За педагогічним словником С.Гончаренка: «Поняття «гуманна педагогіка» можна визначити як зміст та організацію навчального процесу на основі особистісноорієнтованого підходу до учня з утвердженням його в ролі активного, свідомого, рівноправного учасника навчально-виховного процесу, у якому його особистість розвивається з урахуванням індивідуальних здібностей» (С.Гончаренко, 1997).

В.Андрущенко відзначає: «Центром уваги гуманної педагогіки стає унікальна цілісна особистість, здатна до творчості та максимальної реалізації своїх можливостей, орієнтована на моральні цінності та духовну доміную. За аксіологічну основу гуманна педагогіка бере духовність людини – ставлення до «Я» як до самоцінності» (В.Андрущенко, 2005).

Серед визначальних аспектів гуманної педагогіки можна виокремити:

- творчу свободу;
- пріоритет духовного світу в розумінні особистості та дійсності;
- морально-ціннісну перевагу світогляду;
- відмову від авторитарної форми навчання.

На думку О.Лавроненко: «Гуманістичний підхід полягає в тому, що вихователь оптимістично мислить про дітей, ставиться до них як до самостійних суб'єктів, здатних діяти за власним вибором, бажаннями, переконаннями. Інакше кажучи, педагог у кожній дитині, її вчинках бачить особистісний зміст і особистісну значущість. У випадку, якщо такого особистісного змісту немає, вчитель має допомогти дитині його знайти» (О.Лавроненко, 2004).

Етика як наука є основою теорії гуманно-особистісної педагогіки у поєднанні із сукупністю ідей, які відзначаються в класичній філософській та педагогічній науках, і включають творчі досягнення у сучасній освіті.

Виховувати учня гуманно – означає створювати сприятливі умови для їхнього цілеспрямованого особистісного, педагогічного та соціального значимого розвитку, виховання та збагачення знаннями і необхідним

досвідом, керування вчителем цим процесом з урахуванням власної позиції учнів, їхніх інтересів.

На сучасному етапі в освітньому процесі закладів освіти мають виховуватися творчі особистості, які є впевненими у власних силах, здатними до прояву саморозвитку, самовиховання. Виконання цього завдання вчителем здійснюється з урахуванням того, що педагог є носієм інформації, є психологом, який здійснює необхідну психологічну підтримку та корекцію особистості учнів, що формується в певний період розвитку сучасного суспільства.

Учителем повинна бути сформована в учнів упевненість у самостійній здатності до керування власним життям, сприяння у навчанні приймати рішення, розвивати сильні особистісні риси, долати труднощі. Зазначене є основою у розвитку творчої особистості, яка може самореалізуватися в сучасному суспільстві.

Метою діяльності вчителя є пошук і підбір ефективних методів і форм навчання, які сприятимуть формуванню у школярів здатності до самостійного отримання знань, зацікавленості, прагнення у застосуванні отриманих знань у власній життєдіяльності. Розвивати учнів в освітньому процесі означає підібрати таку систему умов, які допоможуть забезпечити особистісний розвиток навчальної діяльності.

Школярам необхідна багатогранність їхніх можливостей, яка впливає на розвиток їхніх творчих здібностей, організація предметного середовища навчальної діяльності, що охоплює цінності особистісного розвитку. У предметному середовищі повинні бути створені умови для творчого розвитку учнів, можливості для отримання ними навчальної інформації.

У предметно-розвивальному середовищі в початкових класах має здійснюватися врахування певних правил, які базуються на:

– розвивальному характері з урахуванням індивідуальних здібностей школярів;

- необхідному рівні інформативності середовища, що відрізняється стабільністю та динамічністю;
- варіативності;
- відповідності принципу комфорту в освітньому середовищі.

Крім зовнішніх умов у педагогічній науці окреслюється проблема підвищення зацікавленості школярів. Серед причин удосконалення зацікавленості має бути проведення уроків учителем з традиційними та нетрадиційними методами навчання.

Важливим для гуманно-особистісної педагогіки є поняття уроку, який є основною формою освітнього процесу, в якому здійснюється вагома частина життєдіяльності учнів, збагачується їхній досвід новими знаннями та вміннями.

В освітньому процесі з формування гуманних взаємин учнів початкових класів доцільним є надання переваги активним методам навчання, створення діалогічної взаємодії зі школярами, впровадження різних форм самостійної, ігрової та творчої діяльності на основі гуманного підходу.

Вагому увагу треба звертати на визначення форм у процесі взаємодії вчителя та школярів, пропонувати такі методи навчання, які сприятимуть формуванню та розвитку образного мислення учнів, їхнього бажання навчатися. На етапі вивчення нового матеріалу доцільними є на уроках створення ситуацій успіху, використання різноманітних практичних вправ і творчих завдань тощо.

Доцільним є використання на уроках інтерактивної моделі навчання та відповідних методів, завдяки яким створюються комфортні умови для процесу пізнання дійсності, коли школярі відчувають власну успішність та інтелектуальну здатність. В освітньому процесі відбувається активність під час взаємодії всіх школярів, оскільки навчання містить також спільне навчання та взаємонавчання у колективній, груповій співпраці.

Учитель створює в класі позитивну емоційну атмосферу, допомагає кожному учню в навчанні, запобігає розчаруванню, підтримує та розвиває впевненість у власних силах. Тому, важливо виховувати в дітей відповідальність за власну успішність та успіхи всього колективу, навчити виокремлювати досягнення однокласників.

Вагому роль у процесі утвердження успішності особистості відіграють цікаві виховні заняття, свята, родинні заходи. Учитель має чітко вивчити індивідуальні можливості школярів, зміцнювати їхню впевненість у своїх силах. Педагог повинен підтримувати в учнях впевненість у тому, що труднощі в навчанні потрібно вирішувати.

Гуманне мислення знаходиться в основі пошуку істини, є стрижнем певного досягнення, містить можливості у постійному оновленні життєдіяльності та вдосконалення творчої діяльності.

Основними положеннями формування гуманних взаємин є віра в можливості учнів, розкриття їхньої індивідуальної природи, поважне ставлення та особистісного утвердження, спрямування на прояви доброзичливості та справедливості.

У гуманних взаєминах знаходяться можливості для створення нових відносин залежно від конкретних освітніх умов, сприяння виникненню особистісного досвіду.

Гуманне мислення є не абстрактним поняттям, завдяки ньому відкривається зміст сучасної науки та практики. Можливості гуманних принципів чітко залежить від розвитку суспільства та особистісної культури педагога. Гуманне мислення базується на постійному пошуку моменту істини, тому прослідковується його розширення на практиці.

У суті гуманно-особистісного підходу знаходяться можливості вчителя на створення освітнього процесу, коли школярі навчаються змінювати, вдосконалювати умови навчання, здатні до підвищення його якості вже сформованих умов. Учні навчаються змінювати світ навколо себе та себе для

навколишньої дійсності, а джерелом цього прагнення є високий рівень духовності.

Виховання є процесом наповнення духовного внутрішнього світу школярів і вимагає наявності духовних цінностей в образах:

- любові, доброти, краси, моральної спрямованості, відданості, стійкості, співчуття, співпереживання;
- знання, засновані на внутрішній сфері;
- прагнення за допомогою знань поглибити свої знання;
- знання законів природи;
- творіння різних мистецтв;
- спілкування та взаємодії;
- добрих думок, відповідальності за власні прагнення;
- мови та мовлення;
- розширення свідомості, цілеспрямованої діяльності;
- процесу саморозвитку, самопізнання та самовдосконалення;
- матеріального та духовного елементів дійсності;
- світогляду та досвіду.

Носієм усіх цих цінностей є педагог, який спілкуючись з учнями постійно має випромінювати пізнавальні та духовно-моральні образи, надавати уявлення про дійсність і дітей як її частин.

За висловами В.Сухомлинського: «Закладений в дитині духовний образ за допомогою духу вихователів зростає й знаходить свій індивідуальний вигляд. Освітній процес насичений образами так само, як простір збагачений повітрям, вони так само необхідні для становлення благородної особистості в дитині, як необхідне повітря для її життєдіяльності. Гуманно-особистісний освітній процес приймає дитину такою, якою вона є, наповнюючи творчою любов'ю, бо кожен предмет пізнається в повній мірі тільки при любові, кожна трудність перемагається силою любові. Тим самим освітній процес створює кращі умови для виявлення майбутньої особистості, спрямовуючи на пошук своєї місії» (В.Сухомлинський, 2012).

Основними принципами гуманної педагогіки є:

- духовна єдність педагога та учнів, коли школярі та вчитель є рівноправними учасниками освітнього процесу;
- співробітництво та співпраця, коли з педагогом школярі стають більш сильнішими, ніж у процесі самостійної діяльності;
- співтворчість.

М.Фіцула зазначає: «Для авторитарно спрямованої педагогіки одна з найважливіших проблем – це дисципліна. Учень зобов'язаний вчитися, він зобов'язаний слухатися – ось попередня умова такого навчання. Тому педагогічний процес уподібнювався диктанту. Дітям диктується не тільки текст для перевірки знань правил граматики, а й усе життя. Їм диктуються знання, моральність, оцінки дійсності, переконання. Звітність школи за допомогою відміток, тобто цифровими показниками так званої академічної успішності учнів, стала головною мірою при визначенні якості всієї роботи» (М.Фіцула, 2006).

Таким чином, питання, які розкриваються у новій концепції освіти, є особливо актуальними в суспільстві, коли виховання майбутніх поколінь відзначаються як одні з важливих для подальшого розвитку. Сьогодні наявна небезпека у незнанні батьками основ виховання, безвиході педагогів у тому, як навчити учнів, реальній дійсності успішного нав'язування негативних цінностей. Проте, у педагогів є прагнення у гуманізації освіти, переходу до демократичних форм спілкування з учнями, підтримці гуманних взаємин в освітньому процесі.

## **1.2. Вікові особливості формування гуманних взаємин молодших школярів**

Процес спілкування в освітньому процесі обумовлюється необхідністю у здійсненні навчання та діяльності. Головним у спілкуванні є його внутрішній зміст, тобто відносини, які складаються під час спілкування.

Важливим є поєднання доцільної вимогливості педагога вмінням побачити ті моменти, в яких учні потребують підтримки.

На думку Г.Балла: «У наш час, коли все більше у практику повсякдення впроваджуються засади демократизації суспільства, втілення ідей гуманізму на рівні педагогічної системи є необхідною справою. Саме завдяки гуманному підходу у навчально-виховному процесі створюються умови для облагородження душі і серця кожної дитини, а відтак і формування духовно розвиненої особистості, що творитиме майбутнє нашої держави» (Г.Балл, 2003).

За твердженням О.Матвієнко: «У початкових класах педагогу необхідно враховувати, перш за все, такі вікові особливості молодших школярів, як обмеженість їх особистого досвіду моральної поведінки, труднощі у виділенні головних компонентів в поведінці оточуючих, безпосередній характер емоційної реакції на вчинок. Для ефективного формування у молодших школярів моральних почуттів необхідно створювати в класі атмосферу, що сприяє розвитку у дітей взаємоповаги, емоційного сприймання до переживань інших, взаємодопомоги» (О.Матвієнко, 2005).

І.Бех відзначає: «Емоційне сприймання, навіюваність, довірливість, схильність до наслідування, високий авторитет вчителя у дітей даного віку забезпечують широкі можливості для виховання моральних почуттів. Особливу увагу слід приділити міжособовим взаєминам у колективі, оскільки в цій сфері найчастіше виникають ситуації морального вибору, правильні вирішення яких сприяють набуванню необхідного молодшому школяреві морального досвіду, збагачують його моральні знання» (І.Бех, 1998).

Упровадження гуманного підходу у навчанні та вихованні молодших школярів необхідно з дошкільного віку у закладах дошкільної освіти, а в початкових класах треба здійснювати наступність і удосконалювати гуманізацію освітнього процесу



Видатний педагог-гуманіст В.Сухомлинський був завжди переконаним: «все шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності, лише створення атмосфери довіри, допомоги, справедливого ставлення, вимогливості і такту може забезпечити справжню гуманізацію навчально-виховного процесу» (В.Сухомлинський, 2012).

Особистісно-орієнтована система навчання та виховання, яка сьогодні утверджується в закладах освіти, без сумніву, базується на основах закладених у педагогіці В. Сухомлинського.

Задуми, ідеї, інтереси, прагнення, досвід відомого педагога у повній мірі відповідають нагальним потребам сучасної початкової школи, можуть сприяти вирішенню складних завдань модернізації освітнього процесу.

В. Сухомлинський наголошує: «Ідеї треба вміти втілювати в тисячі різноманітних справ і при цьому завжди намагатися бачити перспективи розвитку колективу» (В.Сухомлинський, 2012).

У творчому впровадженні досвіду відбувається розвиток педагогічних ідей, формуються власні педагогічні переконання.

В освітньому процесі, коли визначається система роботи над науково-методичною проблемою відповідно реалізації актуальних питань гуманізації сучасної початкової школи на основі педагогічних ідей В. Сухомлинського, потрібно запропонувати відповідні плани роботи у закладах освіти. Так, важливо у плануванні передбачити:

- проведення кожного року тижнів В. Сухомлинського;
- організацію та проведення уроків В. Сухомлинського;
- проведення та участь у конференціях, педагогічних читаннях за творчістю видатного педагога-гуманіста;
- розширення на основі творів В.Сухомлинського позаурочної діяльності з молодшими школярами;
- створення об'єднання учнів у закладі освіти;
- проведення виховних заходів спільно з батьками учнів;
- оформлення тематичних стендів та інформаційних розділів.

Мета навчальної діяльності прослідковується у гармонійному розвитку особистості школярів, вихованні духовності у закладі освіти. У кожного учня є право на турботливе ставлення до нього, увагу, повагу, створення сприятливих умов для особистісного розвитку, орієнтування на успішність у житті.

Головним є уважне ставлення до гармонійного розвитку кожного школяра на гуманістичних засадах, в яких відбувається перехід від традиційної педагогічної практики з елементами авторитарного стилю до класичної з проявами характерних рис гуманізму, що потребує розвиток психологічної готовності педагога до здійснення змін.

Авторитарне виховання є вихованням, що засновується на беззаперечному підпорядкуванні школярів педагогу. Виховання сьогодні у закладах освіти має ознаки авторитарного стилю взаємодії. У цьому стилі домінуючою є влада вчителя, а учні мають стан підлеглих. Це виховання називається керівним, бо вихователем приймається рішення та спрямовується весь процес, а школярі зобов'язані виконувати вимоги.

У педагогічному словнику С.Гончаренка зазначається: «гуманізація педагогічного процесу – це його олюднення, забезпечення з боку тих, хто виховує, любові і уваги до дітей, поваги до їхньої гідності. При цьому слід враховувати стан здоров'я вік, потреби, інтереси, рівень розвитку, стать, індивідуальність, створювати умови для різнобічного і повноцінного розвитку особистості» (С.Гончаренко, 1997).

Для ефективного здійснення гуманізації освітнього процесу в початковій школі потрібно опиратися на принципи, які закладаються в основу гуманістичних концепцій виховання.

Так, за принципом рівності у системі взаємин необхідним є зміна ставлення до учнів. Позиція педагога має бути рівною з дітьми, спільними зусиллями досягати мети діяльності. Такі умови сприяють рівноправності учасників у педагогічному процесі.

Принцип діалогу допомагає активності у діалогічному спілкуванні при гуманістичному підході, що має забезпечуватись у напрямку з двох боків ставити запитання педагогу та відповідати дітям, має підтримуватись заохочення учнів ставити питання, висловлювати власні ідеї, вносити пропозиції, активно вести діалог.

У питаннях, які ставляться школярами важливими є прояви їхньої допитливості, що є серед показників розвитку пізнавальних інтересів, які потребують цілеспрямованого розвитку.

Необхідним є розвиток допитливості молодших школярів та формування у них умінь ставити запитання.

О.Савченко рекомендує: «підготовчий етап формування уміння запитувати проводити переважно в першому класі. Його мета: заохотити дітей ставити запитання, привчати їх помічати такі ситуації, які потребують додаткових пояснень, чутливо реагувати на нове, невідоме, незрозуміле, несподіване. На цьому етапі першокласникам треба допомогти виділяти запитання з мовлення вчителя, усвідомлювати різноманітність формулювання запитань, стимулювати різні форми їх постановки» (О.Савченко, 2002, с.5).

На думку О.Савченко: «на навчально-тренувальному етапі формування вміння ставити запитання увага дітей більше зосереджується на пізнавальній цінності запитань і ситуаціях, коли доцільно запитувати, як краще це зробити, поряд із запитаннями учнів слід спонукати ставити запитання з певною метою» (О.Савченко, 2002, с. 142).

Використання діалогу в освітньому процесі базується на наявності та подальшому розвитку толерантного ставлення до школярів. Толерантність означає терпимість і повагу до оточуючих, їхніх думок, оскільки існує безліч ситуацій, коли важливою є тільки власна думка.

Толерантність пояснюється як вміння особистості сприймати, усвідомлювати та розуміти оточуючих, так і осмислювати поняття культури, якою вона визначається. При дотриманні діалогічної взаємодії, педагогу

треба вміти толерантно сприймати школярів і навзаєм навчати їх толерантності.

Таким чином, потрібно замінити монологічне спілкування, яке характерне для авторитарної педагогіки, коли переважає монолог вчителя, а школярі є пасивними учасниками освітнього процесу. Домінувати має діалогічне спілкування, коли вчитель може будувати рівноправні відносини з учнями в освітньому процесі.

За принципом співробітництва педагогом має організуватися робота з учнями, коли молодші школярі включаються в навчальну діяльність на рівних правах. При керуванні ідеями гуманності в початкових класах потрібними є створення умов співпраці педагога з дітьми.

О.Савченко пропонується ефективний спосіб в організації співробітництва в освітньому процесі, яким є створення ситуації вільного вибору молодшими школярами навчального завдання. Учні сприймають навчальні завдання як самостійно обрані.

У вільному виборі дітьми навчальних завдань проявляються різні способи вибору:

- завдань серед варіантів, які записані на дошці, у самостійній роботі тренувального змісту, які розміщуються з очевидною відмінністю;
- цікавого завдання серед подібних;
- явищ і об'єктів для спостереження, коли відбуваються екскурсії, прогулянки;
- з декількох ілюстрацій тієї, що найбільше відповідає змісту навчального завдання;
- завдання, які за визначеними рівнями складності є легкими складними, досить складними, тоді вчителем пропонуються картки з різними завданнями за складністю (О.Савченко, 2002, с.144).

Ситуація вільного вибору є ефективною для визначення домашніх завдань, які є спільними для учнів і можуть пропонуватися окремим дітям.

Тому, це спосіб самовизначення школярами власних можливостей, заохочення до діяльності тих, хто виявляє зацікавленість.

Серед прийомів співробітництва пропонується гра «Я – вчитель», коли школяр у цій ролі безпосередньо проведе заняття. Опанування змісту та мотивів у підготовці до такої діяльності має здійснюватися попередньо за допомогою вчителя. Діти мають зрозуміти про складності при поясненні чи розповіді іншим, коли ставляться запитання тощо.

Також, можна використовувати у підготовці школярів до ролі вчителя прийом «зошит для друга», куди записуються учнями власні навчальні завдання, а потім вони використовуються у грі «Я – вчитель».

З використанням різноманітних завдань в організації умов співробітництва в системі відносин в освітньому процесі та прояві творчості при доборі способів використання навчальних завдань, педагогом має вдосконалюватися гуманне відношення до школярів, які сприймаються у якості рівноправних учасників освітнього процесу. Вказані умови зміцнюють позицію школяра, відбувається формування самооцінки, розвиток почуття власної гідності.

Гуманний вчитель завжди підтримує можливості молодших школярів, їхні зусилля в складних навчальних ситуаціях, висловлює впевненість під час досягнення позитивних результатів у діяльності. При гуманізації спілкування відбуваються зміни в пріоритетах оцінювання особистих дій і вчинків учнів у практичній діяльності.

Педагог повинен спрямовувати власні сили на підтримку, зміцнення та розвиток позитивного, доброзичливого, розумного, що є в учнях, на боротьбу з негативними рисами.

Гуманний підхід потребує формування у педагога готовності до змін в освітньому процесі, відмовитися від авторитарної позиції, яка досить глибоко існує в педагогічній практиці. Гуманні відносини мають підтримувати сили педагога, спрямовувати учнів до окресленої мети. Такий підхід у молодших

підвищує особисту зацікавленість процесом пізнання, підтримки ініціативи, творчості.

Таким чином, потрібно орієнтуватися класичну гуманну педагогіку, яка базується на творчому пошуку, співробітництві, педагогами відкриваються нові перспективи у процесі виховання творчих, розумних, гуманних особистостей у молодшому шкільному віці з розвинутою гідністю та повагою до оточуючих.

### **1.3. Організація освітнього процесу в групі продовженого дня з формування гуманних взаємин учнів**

Група продовженого дня є важливою формою освітнього процесу, яка включає самостійне виконання учнями домашніх завдань під керівництвом вихователя, містить оздоровчі заняття, різноманітну діяльність з естетичного, морального, трудового виховання, можливості організації активного відпочинку та дозвілля.

На думку М.Голубенко: «Група продовженого дня є однією із форм виховання дітей і допомагає організувати найсприятливіші умови для їхнього відпочинку, навчання і виховання, поєднання навчально-виховної роботи на уроках і в позаурочний час. Вона забезпечує, враховуючи вікові особливості, їхній розумовий, моральний, естетичний, фізичний, духовний розвиток, створює умови для організації продуктивної праці, відкриває можливості всебічного виявлення і розвитку індивідуальних, здібностей, запитів та інтересів дітей» (М.Голубенко, 2005).

Група продовженого дня є формою організації освітнього процесу в початкових класах, є однією з форм виховання молодших школярів, яка сприяє в організації ефективних умов для навчання і виховання учнів, їхнього відпочинку, поєднує освітньо-виховну роботу на уроках і у позаурочний час.

З.Морозова відзначає: «Успішна робота продовженого дня залежить не тільки від того, наскільки цілеспрямовано спланована робота, але й наскільки правильно організований у ній режим. Від раціонального, з точки зору педагогічної і гігієнічної побудови, режиму залежить підвищення успішності, збереження достатньої працездатності і попередження втомлюваності учнів. Дотримання упродовж тривалого часу правильного режиму сприяє зміцненню здоров'я, створює життєрадісний настрій і підвищує працездатність школярів. Неухильне дотримання режиму виховує в учнів такі цінні якості як дисциплінованість, акуратність, організованість» (З.Морозова, 2007).

Група продовженого дня повинна забезпечувати розвиток розумового, морального, естетичного, фізичного, духовного світу молодших школярів, враховувати їхні вікові особливості, створювати сприятливі умови в організації продуктивної діяльності, надає можливості для різноманітного виявлення та розвитку індивідуальних здібностей, прагнень та інтересів учнів.

Група продовженого дня як й інші форми освітньої діяльності має окреслену мету та завдання.

Так, метою групи продовженого дня є ефективна організація необхідних умов для здійснення позаурочної діяльності та забезпечення комфортного дозвілля, соціального захисту молодших школярів.

Для реалізації вказаної мети вихователь має виконувати завдання групи продовженого дня, які полягають в:

- організації самостійної діяльності школярів із закріпленням і поглибленням знань, умінь і навичок, отриманих на уроках;
- створенні сприятливих умов для того, щоб сформувати колектив учнів;
- наданні кваліфікованої допомоги дітям при виконанні домашніх завдань і підготовці до уроків;
- організації групової, колективної, індивідуальної роботи школярів;

- організації дозвілля дітей;
- формуванні ціннісних орієнтацій у школярів;
- здійсненні заходів, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я учнів, їхнього психічного та фізичного розвитку, здобутті навичок здорового способу життя;
- вихованні позитивного відношення до практичної діяльності;
- наданні необхідної допомоги батькам у вихованні дітей.

Серед головних завдань групи продовженого дня є вироблення соціально-комунікативних навичок, навчання спілкуватися, працювати в колективі, діяти у власних і спільних з іншими інтересах.

Важливим є акцентувати увагу на впровадженні особистісно-орієнтованої моделі освітнього процесу, яка базується на принципі дитиноцентризму, максимальному наближенні навчання та виховання школярів до їхньої особистісної суті, прояву їхніх здібностей і реалізація життєвих планів. У групі продовженого дня як складовій освітнього процесу здійснюється функціонування на засадах особистісно-орієнтованого виховання.

Режим роботи групи продовженого дня повинен схвалюватися педагогічною радою у закладі освіти та затверджуватися керівником закладу освіти.

У режимі роботи групи продовженого дня чітко має передбачатися:

- організація прогулянок на свіжому повітрі, які тривають не менше однієї години тридцять хвилин для дітей;
- харчування учнів близько тридцяти хвилин;
- самопідготовка, яка містить виконання за наявності домашніх завдань;
- проведення оздоровчих занять для молодших школярів тривалістю не менше години;
- виховні заняття у гуртках, заняття за інтересами, різноманітні ігри та екскурсії.



Режим групи продовженого дня опирається на вікові особливості учнів, враховує індивідуальні особливості, прагнення, інтереси молодших школярів. Режим складається з навчальної, побутової та дозвіллевої форми діяльності. А це забезпечується:

- дотриманням гігієнічних вимог до кожного учня;
- організацією самопідготовки, яка містить виконання домашніх і додаткових завдань;
- відпочинком, корисним дозвіллом та прогулянками.

Режим дня розпочинається з організації молодших школярів, яка передбачає привітання, обговорення наявних проблем, розподіл обов'язків між дітьми та повідомлення планів.

Прогулянка є педагогічно організованою формою активного відпочинку молодших школярів, завжди захоплюючою для дітей. Її завдання полягають у відновленні розумової працездатності, розширенні світогляду учнів, розвитку їхніх пізнавальних інтересів, зацікавленості, формуванню моральних відносин.

Важливим місцем для проведення прогулянок, можливостей для організації рухливих ігор, спортивних змагань, розваг може бути шкільний спортивний майданчик. Також потрібно відвідувати парки, присадибні ділянки, галявини, стадіони, вулиці.

До прогулянок вихователь групи продовженого дня має підготуватися, щоб зміст прогулянки був цікавим, оскільки кожна прогулянка містить мету, зміст, особливості проведення. Зазначене залежить від пори року, місцевості, погоди. Вихователь має під час прогулянки спостерігати за дітьми, за їхнім самопочуттям, не допустити їхньої перевтоми.

Важливо, що після відпочинку на свіжому повітрі молодші школярі повертаються у клас і виконують домашні завдання. Підготовка до виконання домашніх завдань є однією з важливих складових навчання та є самостійною навчальною діяльністю учнів під керуванням вихователя групи продовженого дня.

Самопідготовка є важливим етапом режиму групи продовженого дня, що включає щоденні заняття, на яких самостійно виконуються домашні завдання учнями протягом чітко встановленого часу.

О.Кизим зазначає: «Самопідготовка – важливий етап в усьому комплексі навчально-виховної роботи групи продовженого дня. Від його правильної організації залежить ефективність усього освітнього процесу, оскільки під час виконання завдань учні не тільки закріплюють набуті на уроці знання, а й виробляють у собі позитивні риси характеру: наполегливість, волю, працьовитість, уміння долати труднощі» (О.Кизим, 2010).

Самопідготовка є педагогічно організованою самостійною діяльністю учнів, яка спрямовується на формування вмінь і навичок самоосвіти, гармонійного розвитку особистості.

На самопідготовці виконуються домашні завдання, головною метою яких є закріплення та поглиблення знань, які отримуються учнями на уроках, відбувається підготовка до засвоєння нового матеріалу. Інструктаж щодо виконання домашніх завдань вихователь завчасно продумує.

Вихователь групи у своїй діяльності використовує інтерактивні методи навчання, сучасні комп'ютерні технології, які мають нестандартні завдання. Потрібно зважати і на втому школярів та їхню потребу у вільному часі та дозвіллі.

Вихователем повинні проводитися розвивальні ігри, дидактичні ігри з метою створення сприятливих умов для відпочинку молодших школярів. Потрібно задовольняти потребу учнів в оновленні організації групи продовженого дня, бо постійно в суспільстві виникають нові нестандартні умови для життєдіяльності.

Забезпечення атмосфери гуманних взаємин сприятиме психологічному комфорту між дітьми, можливостями творчої діяльності кожного учня, створенню реальних умов для розвитку здібностей школярів і використання їх у практичній діяльності.

У колективі створюються реальні передумови для виявлення творчого потенціалу особистості учнів, розвивається соціально значима ініціатива, цілеспрямованість, свідома участь у суспільних процесах.

В.Сухомлинський наголошує: «особистість – це гвинтик механізму, який має підкорятися інтересам колективу. Колектив – це багатство індивідуальностей, і чим більше самодостатніх індивідуальностей буде в кожному колективі, тим багатшим він буде. Треба враховувати особистість, якщо вона щось вмє, щось знає і може цим поділитися. Чим більше буде таких дітей, тим більш діяльнішим буде колектив. Якщо відбувається об'єднання дітей, які цікавляться вирішенням якоїсь проблеми, це буде справжній колектив. Отже, людина має працювати і вчитися у групі. Вже зараз наша школа і наша педагогіка доходять до цієї думки і надалі вона буде спиратися на ці ідеї» (В.Сухомлинський, 2012).

Колектив є невід'ємною складовою цілісності суспільного організму, містить сукупність учнів, які об'єднуються на основі організації спільної життєдіяльності, за ознаками комунікації. Єдність колективу відзначається у взаєминах учнів, які об'єднуються спільною метою. Важливим результатом у формуванні переконань є виникнення моральної стійкості як основи формування особистості.

Емоційний комфорт, товарицькість, відсутність непорозумінь серед учнів, взаємна прихильність є необхідною для формування справжнього колективу. Оскільки емоційна єдність у групі є потрібним критерієм у розвитку групи.

На початкових етапах формування групи продовженого дня вибір учнів може характеризуватися у більшій мірі емоціями та симпатіями. Вибір товаришів відбувається з орієнтуванням на зовнішні якості, а не на особистісні прояви.

У роботі з молодшими школярами доцільно пропонувати використання таких форм діяльності, які привчають до відповідальності за особисті дії та вчинки, сприяють розвитку самостійності та самооцінки.

Доцільним є включення учнів у різні види суспільної діяльності, в яких створюються умови для виявлення самостійності та самоконтролю, що буде сприяти розвитку відповідальності молодших школярів.

У процесі ефективного розвитку емоційної сфери учнів є формування їхніх оцінних відношень. Успішність в оволодінні досвідом є залежною від особистісної діяльності школярів, від активної позиції у виховному процесі, що відображається в оцінній діяльності. У молодшому шкільному віці відіграють вагомe значення оцінні відношення та взаємини, які є серед факторів розвитку самосвідомості, прояву почуттів і збагачують життєвий досвід учнів.

У поєднанні пізнавального та емоційного елементів під час взаємодії формується єдність знань і поведінки молодших школярів. Вихователь групи продовженого дня повинен визначити зміст і форми в індивідуальній роботі з дітьми в колективі, створити життєві ситуації, в яких проявляється власна поведінка, прояви доброзичливості, гуманності кожного учня.

Під час активної участі в життєдіяльності колективу групи продовженого дня учні виявляють інтереси до колективу та керуються ними у власній поведінці. Завдяки колективу і під його впливом діти набувають досвід колективних взаємин, розвивається їхня суспільна спрямованість, правильне ставлення між особистим і колективним. Тому поза межами колективу досить складно сформуванати та виховати ці якості.

Колектив у групі продовженого дня може впливати на формування позитивних особистісних якостей: стриманості, дисциплінованості, чесності, наполегливості, сміливості. У колективі розкриваються прояви егоїзму, заздрості, зарозумілості, лицемірства, можуть бути виправлені невдачі, відбувається підтримка власних сил.

Досвід взаємин у колективі та колективна діяльність формують наполегливість і сміливість під час взаємодії. Колектив має вплив наймолодших школярів і вимагає від них відповідної поведінки.

У колективі оцінки схвалення або засудження, доцільна критика, певні вимоги до учнів є важливим формувальним і контролюючим чинником особистості.

Можливості колективу розкриваються у пристосовуванні дітей до загальної культури, формування суспільної спрямованості, розвитку творчої індивідуальності, накопичення морального досвіду та отримання досвіду у колективній діяльності.

Колектив у групі продовженого дня відзначається значними можливостями для особистісного розвитку, в якому засвоюються суспільні ідеали, цінності та особливості взаємодії.

У колективі групи наявною є головна сфера виявлення індивідуальних можливостей і творчих здібностей, формування та оволодіння позитивними якостями особистості, серед яких уміння співпрацювати, прояву інтересу, комунікативність, здатність до творчості, відчуття власної гідності, самосвідомість.

Вагоме значення для становлення учнів в групі продовженого дня мають такі ознаки колективу, якими є виокремлення єдиної спільної мети діяльності, внутрішні зв'язки, різноманітні творчі риси молодших школярів, протиріччя у колективному житті, складна структура та характер внутрішніх колективних взаємин.

Серед ознак колективу треба виокремити взаємини, які можуть виникати між учнями, оскільки саме вони визначають значення колективу у становленні особистості.

В освітньому процесі групи продовженого дня відбувається співробітництво між вихователем та учнями, що базується на подоланні труднощів.

Гуманні взаємини в освітньому процесі та ідея співробітництва потребують обґрунтування та пояснення, що такий процес спрямовується на розкриття особистості учнів атмосфері гуманності та свободи. Виокремлюють такі тенденції особистості як розвиток, дорослішання та

прояв свободи, які пояснюють можливості школярів у вихованні та навчанні в сприятливих умовах для цих процесів.

В основі співробітництва знаходиться радість від спільної діяльності, вчинків, спільної життєдіяльності. Прагнення до співробітництва з іншими вроджена риса, що закладає рушійні сили учнів в індивідуальній спрямованості, у призначенні в житті. Тому, у взаєминах співробітництва вихователя з дітьми мають простежуватися природні якості формування гуманних взаємин в освітньому процесі. Вихователем закріплюються гуманні взаємини між школярами шляхом виховання співробітництва.

Цінність у співробітництві має мати відповідне ставлення від вихователя та учнів під час спілкування, при розкритті просторових уявлень, бережливому відношенні духовних сил. Взаємини співробітництва повинні розвиватися у школярів як особистісна якість.

У здійсненні співробітництва в освітньому процесі групи продовженого дня відзначається залежність від особистісних якостей вихователя. Вихователь також має бути спрямованим до співробітництва з іншими у звичному житті, пробудженні співробітництва в учнях, втіленні ідей співробітництва.

Гуманна позиція вихователя має базуватися на сприйнятті школярів такими, якими вони є, з включенням у зміст спілкування з учнями життєвого досвіду в усіх його проявах, зацікавленість вихователем життям дітей, бути учасником в ньому. Вказане має відбуватися на виховних заняттях, прогулянках, у вільний час дозвілля.

Коли в групі організовується спільна діяльність, захоплююче та радісне життя, учні мають бажання залучатися до нього, віддавати свої сили, тоді це означає, що є спільна життєдіяльність, мета, прагнення, які необхідні для відкриття джерел для гуманного збагачення. Такі рекомендації виходять з гуманно-особистісного спілкування учасників групи продовженого дня, вони можуть сприяти вихователю у спробах здійснити гуманізацію освітнього процесу.

Педагогічну науку вихователю необхідно засвоїти, потрібно відкрити в собі, щоб осмислити суть педагогічної майстерності. У співробітництві вихователя та учнів, у їхній співдружності та співтворчості значною мірою забезпечуються створення сприятливих умов, в яких розкриваються творчі можливості дітей, відбувається значна гуманізація освітнього процесу.

Серед особливостей в особистісному розвитку молодших школярів в умовах співпраці та співтворчості з вихователем групи продовженого дня є: доброзичливість у взаємодії, діалогічне мовлення учасників, відсутність страху, зацікавленість, радість від спілкування, прояв власних думок, допомога в самостійному розвитку та підтримці.

Вагомими результатами навчання в групі продовженого дня є виховання творчого сумлінного відношення школярів до діяльності, їхня позиція, прагнення бути кращими, коли відбуваються позитивні особистісні зміни.

Серед важливих завдань визначаються:

- створення психолого-педагогічних умов, в яких розвиваються творчі можливості учнів;
- розробка системи навчальних завдань для прояву творчих можливостей;
- забезпечення оптимальності у психолого-педагогічних умовах організації спільної діяльності у групі;
- підвищення обізнаності вихователів у методиці організації спільної діяльності;
- застосування сучасних технологій, які базуються на психолого-педагогічних основах педагогіки співробітництва.

Для опанування творчого рівня нових методик у групі продовженого дня вихователь має підтримувати гуманні відносини в групі, бути активним у використанні різних форм співробітництва з дітьми.

У молодших школярів визначаються їхні можливості, які включають здобути знання, практичні уміння та навички, здібності та інтуїцію.

Так, знання є відображенням в мисленні учнів об'єктивності дійсності, що може передбачати майбутнє, дозволяють правильному виконанню певних дій, прогнозуванню результатів дій.

Уміння визначаються як індивідуальні здібності, які сприяють успішному виконанню освітньої мети.

Навички є автоматизованими у виконанні досить простих дій, які потрібно виконувати багато разів.

В особистісно-орієнтованому освітньому процесі забезпечується раціональне використання можливостей школярів. Тому, можливим є вирішення таких проблем у:

- впровадженні спільної діяльності, співдружності, діалогічного мовлення;
- створенні умов для самостійної діяльності школярів із засвоєння навчального матеріалу;
- створенні умов для виконання діяльності учнями з різним рівнем розумових здібностей та індивідуального розвитку.

Гармонійний розвиток особистості та суспільства є необхідним у дотриманні соціокультурних ціннісних систем і постійній трансформації цінностей, які врівноважують необхідне для суспільства та особистості. Відсутність гармонії та збалансованості призводить до розриву, якого можна уникнути, коли враховуються психологічні фактори, які можуть впливати на прийняття цінностей.

Виникає необхідність у розгляді особистості учнів як складної системи, яка саморозвивається без нав'язування їм шляхів їхнього розвитку, у створенні якомога більше сприятливих умов і можливостей для саморозвитку дітей із опануванням соціокультурних норм і гуманних цінностей.

Особистісний компонент в основі особистісно-діяльнісного підходу базується на тому, що навчання відбувається навколо учнів як особистостей з врахуванням їхніх мотивів, цілей, психологічних процесів.



Урахування цих особливостей у групі продовженого дня здійснюється завдяки змісту та формі навчальних завдань, характері спілкування з учнями. Спрямовані для молодших школярів навчальні завдання, можливі запитання, зауваження в умовах особистісно-діяльнісного підходу мають сприяти стимулюванню їхньої пізнавальної активності.

З визначенням діяльнісного компоненту в особистісно-діяльнісному підході до освітнього процесу відзначається, що його компоненти є нерозривно пов'язаними, бо учні є суб'єктами діяльності, а їхні потреби є передумовами діяльності.

Серед основних характеристик діяльності визначається її предметність. Відповідно до предмету діяльності розрізняють і визначають її види, зокрема педагогічна діяльність. Діяльність вихователя групи продовженого дня спрямовується на передачу культурного досвіду, вміння організувати засвоєння школярами навчального матеріалу. Діяльність учнів відзначається спрямованістю на опанування культурного досвіду та навчального пізнавального матеріалу.

У суттєвих характеристиках діяльності у групі продовженого дня є її вмотивованість, в якій визначається початок діяльності. Якщо предметом діяльності є те, на що вона спрямовується, тоді мотивом є те, для чого здійснюється ця діяльність.

При одночасному вирішенні навчальних завдань у групі продовженого дня потрібно здійснювати організацію навчального співробітництва та самих дітей, формувати колектив у групі. В освітньому процесі має створитися єдність у взаємодіючому колективі.

Співробітництво є гуманною ідеєю спільної діяльності молодших школярів з вихователем групи продовженого дня, яка базується на взаємному розумінні, проникненні в світогляд один одного, спільному аналізі процесу та результатів діяльності.

Основою співробітництва є ідея до стимулювання та спрямованості вихователем групи продовженого дня пізнавальних інтересів школярів. Ця

форма організації навчання вагома, оскільки освітній процес сьогодні розглядається у якості педагогіки співробітництва.

Співробітництво у групі продовженого дня як спільна діяльність учнів, як організаційна система активної поведінки дітей, які взаємодіють, характеризується: спільною присутністю у просторі та часі, єдністю освітньої мети та завдань, чіткою організацією та управлінням навчальною діяльністю школярів, розподілом дій і доручень, міжособистісними взаєминами.

Навчальне співробітництво в освітньому процесі групи продовженого дня представляється у вигляді взаємодії учнів у парах, малих групах, загальній груповій взаємодії.

У суспільстві відбувається більша зосередженість уваги на виховному потенціалі освіти, що є своєрідною системою протистояння негативним явищам, деградації моралі та культури поведінки.

Криза цінностей у суспільстві, дефіцит духовності спричиняє напружений пошук шляхів формування гуманних взаємин у життєдіяльності, розуміння цінностей сьогодні та в майбутньому. Глобальні процеси, швидкі зміни технологій сприяють викликам перед суспільством, які посилюють роль особистості.

Відбувається залучення учнів до опанування вищих форм культурного життя, виведення їх на більш ширшу особистісну активність, поглиблення та розширення мотиваційних джерел навчальної діяльності. Набуті глобальні вміння та здібності можуть допомогти молодшим школярам у здійсненні успішної пізнавальної діяльності на наступних етапах освітнього процесу та при самовдосконаленні.

Серед глобальних умінь і здібностей віокремлюються такі особливості як пізнавально-мовна діяльність, духовні сили, розуміння прекрасного, планування своєї діяльності, прояви сміливості та витривалості, спілкування та взаємодія. Розвиток цих особистісних сил, здібностей відбувається при засвоєнні певного змістового матеріалу.

Проте, потрібно перш за все ставити мету в оволодінні знаннями, коли необхідні вольові зусилля при виконанні завдань і розвиток внутрішніх сил завдяки особливо організованим знанням.

Дітьми опановуються глибші знання та прояв психологічних якостей, які стимулюватимуть подальшу навчальну та пізнавальну діяльність, спрямованість до отримання нових знань.

Освітніми стандартами вважаються здібності, особистісні якості та здатності до:

- пізнання навколишньої дійсності;
- мовленнєвої діяльності та мовленнєвих узагальнень;
- розвинутих духовних сил;
- усвідомлення краси та прагнення створювати прекрасне;
- побудови планів і проведення спільної діяльності згідно них;
- сміливості, спритності, витривалості;
- прояву позиції та вмінь спілкуватися;
- прояву інтересу до гри як засобу прагнути до саморозвитку у різних уміннях.

Таким чином, зазначене має привносити розвинені індивідуальні можливості, позначати спосіб життєдіяльності в оточенні та вихованні, що може підсилити прагнення школярів до подальшого вдосконалення особистості. Рівень початкової освіти на основі гуманізму забезпечує школярам повну можливість до успішного продовження навчання.

### **Висновки до першого розділу**

У групі продовженого дня декларується необхідність у гуманізації освітнього процесу, доцільність переходу на принципи гуманності в організації навчально-виховного процесу. Не легким завданням є відмова від використання традиційних методів у ситуаціях протистояння, неслухняності, опору, непокорі юніорів.

Виявлення гуманного потенціалу у молодших школярів, виховання їх згідно принципів загальнолюдської моралі містить опору на чітке подолання непорозумінь, знаходження виходу зі складних ситуацій взаємодії, прояв слухняності, старанності учнями.

Упровадження у навчально-виховний процес групи продовженого дня ідей гуманізації створює систему роботи вихователів, яка забезпечує результативність освітнього процесу, може обмежувати окремі непов'язані між собою засоби.

Освітній процес є гуманним, коли вихователем визначається:

- зміст ставлення до школярів у тому, що необхідна турбота між учасниками освітнього процесу, між вихователем і дітьми;

- піклування про учнів у тому, щоб захистити їх від негативного впливу оточуючого середовища, демонстрація добрих і гуманних взаємин з оточуючими;

- підтримка доброзичливості у відносинах між учнями під час взаємодії;

- зміст діяльності у житті та удосконаленні в ньому та в тому, щоб учні прийняли його як необхідність у життєдіяльності.

В основі гуманно-особистісної педагогіки знаходиться вислів: «Дитина не тільки готується до життя, а вже живе». Тому, важливим є принцип на основі гуманізму, який є в освітньому процесі в групі продовженого дня: принцип розвитку та виховання школярів за допомогою самого життя.

## **РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ГРУПІ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ**

### **2.1. Дослідження стану сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня**

Здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури відзначимо, що у молодшому шкільному віці виокремлюється надзвичайно важливий і відповідальний період у житті школярів, в якому відбуваються зміни у психічних процесах, які змінюють особистісні якості. Формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня сприятиме у подальшому уникненню багатьох проблем у взаємодії та спілкуванні.

Відповідно, існує потреба перевірити сформованість гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня за допомогою констатувального експерименту, в якому учасниками були 32 учнів і 10 учителів початкових класів Долишньошепітського ліцею, Вижницького району, Чернівецької області.

Мета констатувального експерименту була у визначенні стану сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня.

Для визначення стану сформованості та впровадження ефективних форм і методів формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня необхідними у використанні є діагностичні методи та методики, які мають можливість виявляти, описувати особливості дітей, надавати їм за результатами кількісну та якісну характеристику.

Також, згідно мети визначено критерії та показники сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня:

– пізнавальний, суттю якого є повнота, глибина усвідомлення, міцні знання про гуманні взаємини та розуміння доцільності оволодіння ними.

Показники цього критерію визначаються у розумінні суті гуманної особистості, у механізмах прояву та усвідомленні необхідного виявлення у життєдіяльності, у знаннях норм і правил гуманної поведінки;

– емоційний, базується на спрямованості, стійкості, дієвості мотивів, характеризується розвитком емоційно-ціннісної свідомості та визначенням особистісних і значущих цінностей. Показниками є емоційність у ставленні до норм і правил гуманної поведінки, емоційно-позитивне відношення до себе та однолітків, оточення, гуманні взаємини у спілкуванні.

– поведінковий, надає змогу до встановлення ступеня відповідності мотивів поведінки з діями та вчинками учнів, спонукання до зусиль, які спрямовуються на самопізнання, самореалізацію своїх можливостей, саморозвитку у гуманних взаєминах. Показниками цього критерію є регульована свідома діяльність, спілкування з нормами та правилами поведінки, оволодіння комунікативними вміннями та навичками.

Зазначені критерії та показники були в основі виявлення рівнів сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня: низького, середнього та високого.

Так, низький рівень сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня характеризується недостатніми знаннями про норми та правила гуманної поведінки, які позбавлені системності та не завжди виявляються у поведінці. Наявна відсутність гуманної активності у поведінці, не усвідомлюється необхідність у дотриманні норм гуманних взаємин з однолітками. Учні не поважають інших, не виявляють доброзичливості, толерантності, ввічливості, тактовності у відносинах з ровесниками., не мають навичок у самоконтролі поведінки.

Середній рівень сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня відзначається фрагментарними знаннями щодо гуманних взаємин, які неглибоко усвідомлюються, не завжди мають особистісний сенс, не вмотивовані внутрішньою потребою, а дії переважно здійснюються тому що цього вимагають. Прояви гуманних взаємин часто є

ситуативними, залежно від потреб, вимог, інтересів, під впливом значимих оточуючих. Школярі на цьому рівні не завжди можуть регулювати власні почуття, емоції, дії та вчинки, усвідомлюють необхідність у дотриманні правил, норм, моделі гуманної поведінки, але мають труднощі при оцінці та аналізі власної поведінки та вчинків інших. Не завжди виявляють доброзичливість, чуйність, уважність, толерантність у відносинах, рідко будують їх на взаємоповазі та взаєморозумінні. Діти зорієнтовані на власні інтереси, є недостатньо гнучкими у способах впливу, при взаємодії, проявляють пасивність у протистоянні з негативними виявами поведінки однолітків.

Високий рівень сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня може визначатися, коли учні мають міцні знання про правила, норми, моделі гуманної поведінки. Діти відрізняються емоційно-позитивним ставленням до інших, до навколишньої дійсності. Наявна завжди доброзичливість, чуйність, уважність, толерантність у взаєминах, які будуються на основі взаємоповаги, взаєморозуміння та взаємодопомоги. Демонструється відкритість до діалогічної взаємодії та співпраці. Учні виявляють ввічливість, товариськість, комунікабельність, вимогливість до себе та оточуючих, адекватну самооцінку. В учнів сформовані комунікативні вміння та навички, які дозволяють бути успішними при встановленні контактів з іншими.

Формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня базується на показниках і якостях, які мають бути сформованими. До них належать: доброзичливість до однолітків у процесі спілкування, прояв комунікативних здібностей, уміння спілкуватися зі співрозмовниками з врахуванням норм і правил культури спілкування та поведінки.

Тому, характеристиками рівня сформованості гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня на констатувальному етапі дослідження відзначимо виявлення:

– доброзичливості за опитувальником для молодших школярів «Чи доброзичливі Ви?» (див. Додаток А);

– комунікативних здібностей за опитувальником для молодших школярів «Прояв комунікативних здібностей» (див. Додаток Б).

У процесі проведення експериментального дослідження учні у групі продовженого дня були спокійними та зосередженими. У запропонованих анкетах питання були короткими, потребували констатувальної відповіді, для вирішення кожного питання потрібно було небагато часу.

Коли виникали в учнів труднощі у самостійності відповіді, тоді пропонувалася послідовність у продумуванні питань, а потім можливість надати відповідь. На аркушах паперу були запитання, які потребували відповідей позитивної або негативної, а результат опитування базувався на ключі з підрахунку балів за анкетування та тестування.

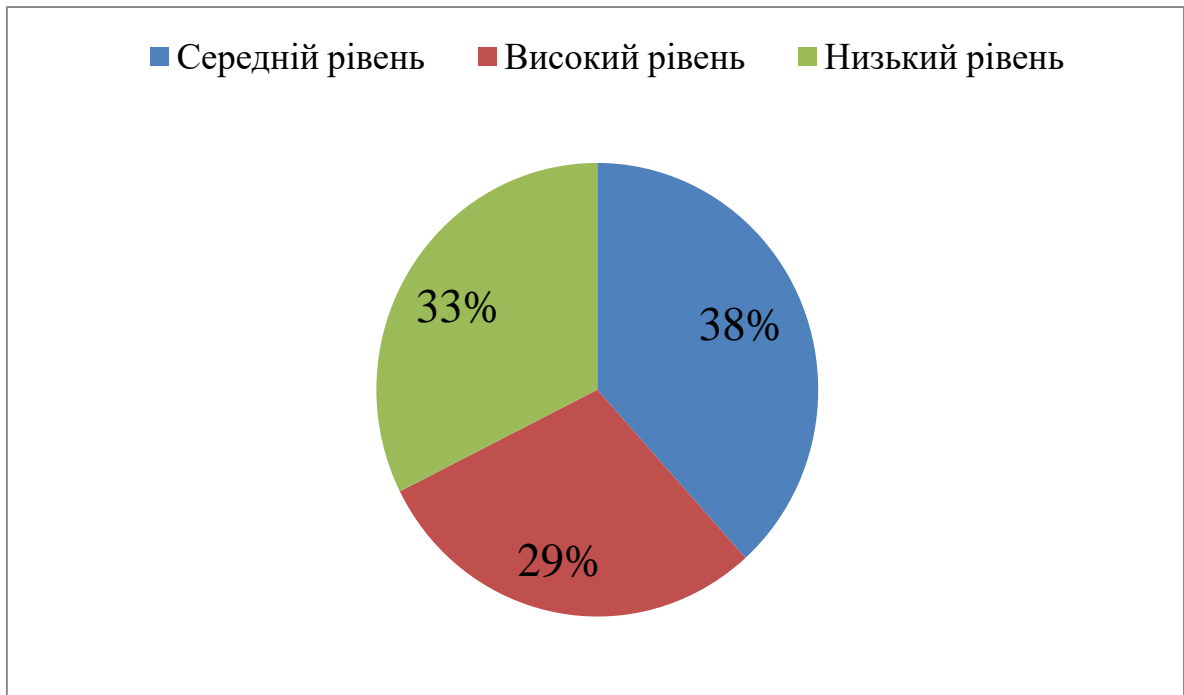
Метою анкетування молодших школярів «Чи доброзичливі Ви?» було виявлення рівня доброзичливості дітей, вміння взаємодіяти, встановлювати контакт з однолітками, що прослідковується в основі формування гуманних взаємин у групі продовженого дня. Кількісно отримані дані оброблялися так: 0-4 бали – низький рівень, 5-9 балів – середній рівень, 10 і більше балів – високий рівень.

Результати анкетування молодших школярів про виявлення їхньої доброзичливості у групі продовженого дня представлено у діаграмі 2.1.

Так, за результатами анкетування та опитування відзначимо, що 32,4% молодших школярів демонструють низький рівень доброзичливості – їхнє ставлення до інших характеризується відсутністю довіри, ними не проявляється доброзичливість, бо оточуючі її не оціняють.

38,3% учнів знаходяться на середньому рівні прояву доброзичливості, вони одержують задоволення від спілкування з іншими, однак не завжди терпимі та доброзичливі до оточуючих. І майже третина респондентів (29,3%) мають високий рівень доброзичливості, симпатії до інших, прагнуть спілкуватися та взаємодіяти з однолітками.





**Рис. 2.1. Результати виявлення доброзичливості учнів початкових класів**

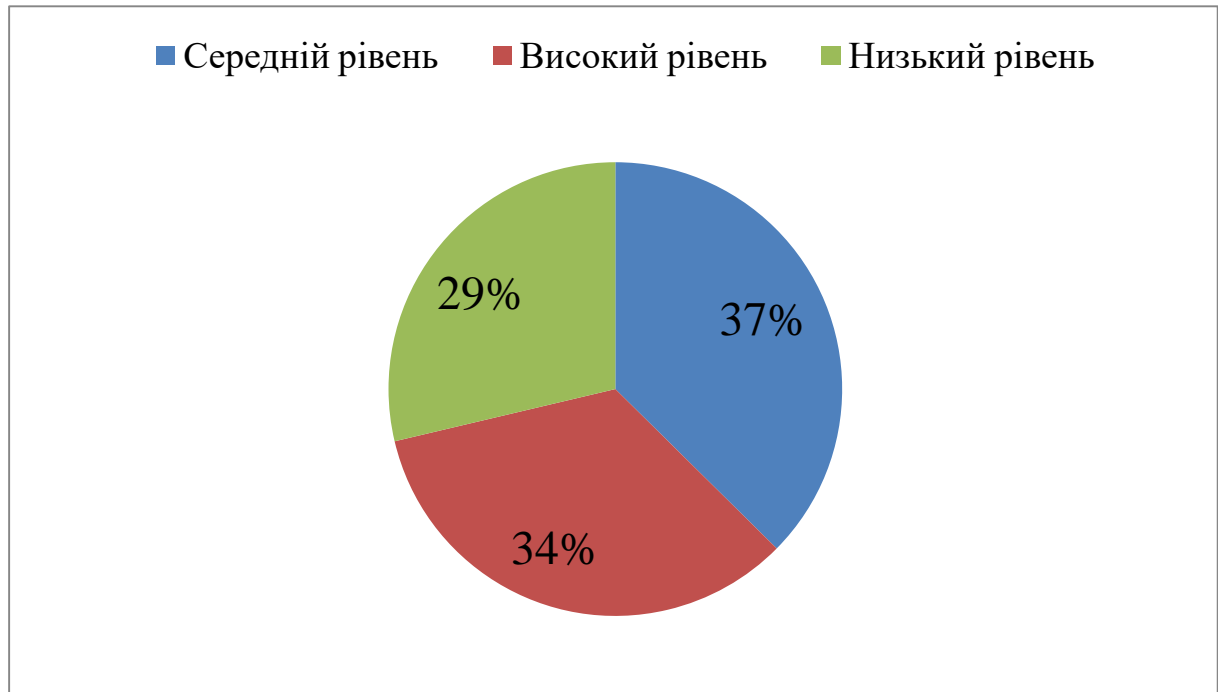
Під час проведення тестування «Прояв комунікативних здібностей» основна увага зверталася на виявлення вмінь у молодших школярів чітко та легко встановлювати контакти з однолітками, прагнення розширювати коло спілкування, приймати участь у груповій і колективній діяльності у групі продовженого дня, бути зацікавленими у проявах ініціативи у процесі спілкування.

Показники, які отримувалися у ході тестування коливалися в межах від 0 до 1. Показники, які були близькими до 1, засвідчували високий рівень прояву комунікативних здібностей, а показники близькі до 0 – це низький рівень.

Результати тестування з виявлення прояву комунікативних здібностей учнів початкових класів подано у діаграмі 2.2.

Відзначимо, що 28,7% молодших школярів мають низький рівень сформованості комунікативних здібностей, не мають прагнень до спілкування з однолітками та у вільний час усамітнюються.

Більшість учнів (37,4%) демонструють середній рівень прояву комунікативних здібностей, що засвідчує їхнє прагнення до контакту з однолітками, вони не обмежують коло знайомств, здатні взаємодіяти в нових ситуаціях.



**Рис. 2.2. Результати виявлення комунікативних здібностей учнів початкових класів**

33,9% учнів початкових класів знаходяться на високому рівні прояву комунікативних здібностей, діти із задоволенням виконують роботу в групах, колективну діяльність, виявляють ініціативу та досить легко орієнтуються в різних ситуаціях спілкування та взаємодії.

За результатами констатувального експерименту дослідження, можна прослідкувати вікові особливості молодших школярів у сформованості гуманних взаємин у групі продовженого дня.

З дослідження відзначимо, що в молодших школярів є достатній потенціал для формування гуманних взаємин у групі продовженого дня. Гуманні взаємини можуть реалізуватися завдяки оволодінню досвідом, який містить складові: цінності, досвід рефлексії, активізації життєвих сил, спільної діяльності та співробітництва.

Важливими є показники прояву оволодіння комунікативними здібностями, які показують перевагу середнього рівня сформованості, тому завданням вихователів є розвиток комунікативних здібностей молодших школярів та їхнє збагачення.

За результатами дослідження рівня прояву доброзичливості більшість учнів володіють середнім рівнем. Потрібна реалізація вихователем наявності довіри і позитивних відносин між молодшими школярами у групі продовженого дня, які ґрунтуються на взаємній оповазі та емоційній підтримці під час взаємодії.

Відповідно, більшість учнів демонструють середній рівень сформованості гуманних взаємин. Завдання педагогів у системному розвитку високого рівня, із використанням необхідних форм, методів і засобів формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня. Від процесу активної виховної діяльності вихователя залежить прогрес у більшості учнів.

Під час дослідження нас цікавила думка педагогів з проблеми формування гуманних взаємин молодших школярів, які приймали участь в анкетуванні (див. Додаток В).

В анкеті педагогам треба було відповісти на запитання «Що таке гуманність?» для виявлення розуміння ними суті цього поняття. Зокрема, 43% респондентів відзначили гуманність як повагу до іншої людини, 27% вказали, що це наука, 18% опитаних назвали гуманність – рисою характеру, а 12% відзначили гуманність як ідеологію або вчення.

На запитання про джерела гуманності, більшість педагогів (28%) вважають, що джерелом гуманності є спілкування та оточення, 22% респондентів назвали начитаність, 26% – відзначили науку батьків та школи, а 24% вчителів назвали «приклад» джерелом гуманності.

Відповіді на запитання «Які риси гуманності ви знаєте?» показали, що переважна більшість педагогів (75%) відзначають доброту, доброзичливість,

20% учителів називають ввічливість рисою гуманності та 5% вказують на начитаність.

Таким чином, за результатами опитування на констатувальному етапі дослідження відзначимо, що в учнів початкових класів наявний вагомий потенціал до формування гуманних взаємин в групі продовженого дня, оскільки на середньому та високому рівнях сформованості комунікативних здібностей та умінь спілкуватися знаходиться більшість молодших школярів.

Проте, потрібно звертати більше уваги на врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей в означеному аспекті для зацікавлення і захоплення освітнім процесом в групі продовженого дня. Оскільки, дані дослідження показують не досить значну кількість учнів, які мають високий рівень сформованості доброзичливості, що впливає з вікових особливостей цього вікового періоду.

Тому, важливими є педагогічні умови формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня для досягнення ефективності в освітньому процесі.

## **2.2. Характеристика педагогічних умов формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня**

Формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня залежить від обставин, які базуються на організаційній формі режиму продовженого дня в одновікових чи різновікових групах, на структурі дитячого колективу, на необхідних способах спільної діяльності та у спілкуванні учнів.

Процес самоутвердження молодших школярів у групі продовженого дня проходить в активному прояві. Завдання вихователя створити умови для різноманітної діяльності та спілкування учнів, в яких відбуватиметься їхня самореалізація в групі з проявом найкращих якостей.

У цьому аспекті необхідними є педагогічні умови формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого:

- особистісно-орієнтований підхід до школярів в системі взаємин у колективі групи продовженого дня;
- різноманітність діяльності в групі продовженого дня, захоплення нею учнями для прояву власних здібностей;
- вдосконалення знань і вмінь в групі продовженого дня, отриманих на уроках.

Важливими у формуванні гуманних взаємин є етапи розвитку колективу молодших школярів у групі продовженого дня:

На першому етапі завданням вихователя є зближення учнів, допомога у знайомстві один з одним за короткий термін, відомості про інтереси, здібності, особливості характеру, наявні уміння та звички дітей, пошук цікавих і потрібних спільних справ, які є посильними для виконання школярам та одночасно захоплюючими для того, щоб участь у них приймали усі учні з максимальним вираженням себе.

На цьому етапі увага вихователя групи спрямовується на реалізацію таких складових: діяльності, спілкування та відносин. Доцільно пропонувати на першому етапі молодшим школярам участь у колективній творчій діяльності.

Другий етап відзначається діями у самоврядуванні учнів, коли створюються органи самоврядування та системи відповідних доручень. З розвитком колективу доручення ускладнюються. Важливою ознакою другого етапу є емоційно приємне для всіх, активне, творче спілкування та взаємодія школярів у групі.

На наступному етапі розвитку колективу в групі продовженого дня для формування гуманних взаємин є прояв молодшими школярами активної позиції в колективній діяльності, яка має показники відносно:

- позитивного ставлення учнів до діяльності у колективі, готовності виконувати спільну діяльність;

- досвіду участі у діяльності колективу з систематичним виконанням доручень;
- наявності у молодших школярів оптимальних для цього віку організаторських вмінь і навичок;
- переживання відповідальності за власну діяльність перед колективом групи;
- відповідного місця учнів у міжособистісному спілкуванні, що відзначається у певному статусі взаємин та адекватній самооцінці.

Серед завдань вихователя на третьому етапі є виявити та розвинути творчу індивідуальність кожного учня у колективі, виховати суспільні ціннісні мотиви у діяльності.

Відзначається специфічністю робота вихователя у групі продовженого дня з різновіковим колективом молодших школярів. Так, різновікові групи продовженого дня відносяться до комбінованого типу, в якому переважають учні з різних класів.

Специфікою діяльності вихователя групи продовженого дня у різновіковій групі є необхідність у формуванні єдиного колективу учнів різного віку, виконання різноманітних домашніх завдань під час самопідготовки, труднощі у визначенні часу на самопідготовку, що може мати негативні наслідки у проведенні виховних годин або зовсім їхня відсутність.

Зустрічаються думки практиків, що комбінований тип групи продовженого дня є не ефективним у роботі групи. Особливості роботи вихователя з колективом групи продовженого дня визначаються віковим складом учнів. Проблеми, які потрібно вирішити є загальними, тобто актуальними для кожної групи та конкретними, що зумовлюються особливостями створеного колективу.

Спільними проблемами для кожної групи, які потрібно вирішувати вихователю відносяться до організації навчальної діяльності школярів у групі, забезпечення якості у виконанні домашніх завдань, чіткості у

дотриманні дітьми режиму дня, підтримуванні чистоти та порядку, формуванні свідомої дисципліни, залучення школярів брати участь у спільній діяльності тощо.

Конкретні проблеми зумовлюються особливостями створеного колективу учнів у групі різного віку, що виокремлюють адаптацію дітей один до одного та нових умов, створення умов для процесу виховання як взаємодії, а не впливу, особливості в організації навчальної та пізнавальної діяльності дітей у групі, розвиток творчої діяльності під час дозвілля, набуття учнями різного віку у групі досвіду прояву самостійності.

Перевагами різновікової групи продовженого дня є взаємодія, взаємодопомога, взаємонавчання. Одним з важливих напрямків діяльності вихователя є формування колективу в комбінованому типі групи продовженого дня.

В.Сухомлинський відзначає: «Колектив – це завжди ідейне об'єднання, яке має певну організаційну структуру, чітку систему взаємозалежностей, співпраці, взаємодопомоги, вимогливості, дисципліни і відповідальності кожного за всіх і всіх за кожного» (В.Сухомлинський, 2012).

За В.Сухомлинським: «Дитячий колектив – найсильніший засіб виховання, такий могутній, що ним треба користуватися з великою обережністю. Діти – не дорослі, вони легко збудливі, легко піддаються навіюванню, і ніяка крайність для них не крайність. У дитячому колективі всьому міра, все з обережністю; вихователь ніколи не повинен випускати з-під контролю дитячі пристрасті. І колективна думка, яка серед дорослих є справедливою, може стати причиною непоправних душевних травм у дітей» (В.Сухомлинський, 2012).

На думку В.Сухомлинського: «Не існує дилеми: особистість або колектив. Це дві грані, дві сторони єдиного людського буття. Немає і не може бути виховання особи ззовні колективу, точно так, як і не може бути абстрактного колективу без осіб» (В.Сухомлинський, 2012).

Створення комфортної психологічної атмосфери в групі продовженого дня є одним з головних завдань у формуванні гуманних взаємин учнів і колективу в групі продовженого дня, що потребує:

- доброзичливої організації процесу знайомства молодших школярів через уникнення напруги та створення сприятливої емоційної та комфортної атмосфери в групі;
- знаходження довіри та розвитку вмінь і навичок у спілкуванні;
- розвиток у спільній діяльності навичок співпраці та взаємної допомоги;
- формування вмінь і навичок розв'язання непорозумінь та їх запобігання.

В основі спілкування учнів у різновіковій групі продовженого дня знаходиться дієвий мотив формування комплексу практичних умінь і навичок, позитивних звичок, умінь самоконтролю, регулювання власних дій і поведінки.

Доцільно вихователю звертати увагу необхідно щодо організації спілкування між школярами різного віку, коли буде:

- формування досвіду у спілкуванні та спільній діяльності з дітьми різного віку;
- поширення практичної діяльності вихователя, яка залучатиме школярів шукати раціональні способи в організації життєдіяльності учнів різного віку у групі;
- забезпечення звичайного особистісного становлення учнів через різноманітність та варіативність групи;
- виникнення потреби від вихователя у високопрофесійному диференційованому підході до учнів.

Організація спілкування учнів у різновіковій групі продовженого дня базується на дотриманні таких умов:

- сприяння у наданні можливості звернутися до старших учнів в ситуаціях з невідомим, залучатися до участі в доступних і цікавих видах



спільної діяльності, якими є різноманітні ігри, посиленна спільна діяльність, розваги та ін.;

- врахування вікових особливостей та пізнавальних інтересів школярів різного віку, створення доброзичливої атмосфери та емоційного комфорту, сприяння довірливого ставлення до оточуючих;

- дотримання норм і правил спілкування та поведінки, вироблення мовленнєвих якостей у школярів групи та високого рівня культури спілкування між ними, уникаючи нестриманості;

- забезпечення можливості поваги у спілкуванні між хлопчиками та дівчатами;

- дотримання санітарно-гігієнічних норм відносно матеріальних умов, приміщень, зокрема: чистоти, вологого прибирання, систематичного провітрювання, нормального температурного режиму, які сприятимуть позитивному емоційному стану молодших школярів.

Специфічна діяльність у різновіковій групі продовженого дня зумовлена дотриманням організаційно-педагогічних умов:

- організація взаємодії в малих групах учнів;

- наявність різновікових груп, які різні за складом і рівнем пізнавальних інтересів школярів;

- перевага форм індивідуального навчання, труднощі у вираженні процесів групової взаємодії, зокрема у наслідуванні, змаганнях, надмірна дисциплінованість;

- прояв ініціативи, прагнення до творчих дій.

Під час самопідготовки в групі продовженого дня вихователю потрібно керувати етапами освітнього процесу: пояснення; визначення завдань для самостійної діяльності школярів; перевірка виконаних завдань.

Переваги у роботі учнів під час самопідготовки відзначаються в:

- продуктивній роботі, що охоплює усіх у групі;

- більшій увазі вихователя учням, яким потрібна допомога;

- активізації розумової та мовленнєвої діяльності кожного школяра;

- підвищенні рівня знань, практичних умінь і навичок, у формуванні відповідних компетентностей;
- активізації спілкування молодших школярів;
- формуванні вмінь оцінювати свою діяльність, діяльність однолітків, регулювати взаємодію з оточуючими;
- підвищенні інтересу до навчання, формуванні позитивного відношення до результатів діяльності;
- створенні сприятливих умов для уникнення труднощів з боку вихователя і однолітків у групі.

Взаємини між школярами зароджуються з перших днів навчання у школі, їх важко відділити одне від одного і в групі продовженого дня. Тому, важливим є сам процес спілкування та особистісні відносини, які з'являються вже на початкових етапах перебування в групі, коли молодші школярі мають безліч нових вражень.

Серед характерних особливостей є початкові уникнення взаємин з однолітками, перевага у спілкуванні здійснюється через вихователя. Тільки поступово педагог має допомогти та привчити школярів до спілкування та взаємодії з ровесниками.

У перших ознаках колективу є необхідність до його укріплення та розвитку, заохочування в ньому школярів. Важливо на перших етапах формування колективу в групі продовженого дня створити його структуру, прагнути утворити менші групи учнів та встановлювати зв'язки між ними у колективі.

Однією з головних особливостей молодшого шкільного віку є переорієнтація у спілкуванні з батьками та вчителями на однолітків, які є рівними за статусом. Потреби у спілкуванні з ровесниками виникають у ранньому віці та посилюються з часом.

Так, у дошкільному віці відсутність оточення дітей-однолітків може негативно позначитися на розвитку комунікативних здібностей і формування самосвідомості. У спілкуванні з однолітками в молодшому шкільному віці

виділяється особлива діяльність, суть якої пізнати іншого, а також пізнати самого себе у порівнянні з іншим.

Заклади освіти є найважливішими для соціалізації дітей. Шкільний клас є найважливішою групою приналежності учнів, в якій вони вступають у певні особисті взаємини з однолітками, а ці взаємини базуються на відчуттях симпатії.

Зміст особистісних взаємин може ґрунтуватися на спільних інтересах, думках, поглядах. У системі особистісних відносин статус учня є досить значущим і здійснює особливий вплив на його поведінку та становлення самосвідомості в подальшому.

При відсутності близьких друзів у групі відзначається негативний емоційний стан школяра, виникнення глибоких переживань, відчуття самотності, недовіри до себе. Неприятливі умови у групі серед однолітків є однією з головних причин незадоволення учнів відносно навчання у школі та у групі продовженого дня.

У групі однолітків сприятливе середовище для дітей є тоді, коли взаємини з іншими налагоджені. Систем взаємин є залежною від різних характерних рис учнів, якими є товариськість, здатність до розуміння інших, швидке орієнтування в обставинах.

Можливими в групі продовженого дня між школярами є взаємини, які не сприяють формуванню гуманних один до одного відносин, можуть навіть призвести до виховання в учнів протилежних якостей. В окремих дітей є труднощі в середовищі однолітків, яке може бути не сприятливим для взаємодії та спілкування.

У групі виокремлюються декілька досить активних учнів, які вважаються активом групи, на яких покладаються у навчально-виховній діяльності. Також у групі є школярі, які підпорядковуються активу групи, що може в окремих випадках бути негативним у розвитку особистості.

Будь-яка група продовженого дня може диференціюватися на підгрупи, що можуть не співпадати за ознаками. На вказане впливає соціальне

оточення, яке виявляється в нерівних матеріальних можливостях, у характері подальших планів, рівні прагнень і способів їх реалізації учнями. Можливим є практичне не підтримування спілкування один з одним.

Також, утворюється особлива внутрішньо групова взаємодія, яка заснована на місцях дітей в групі щодо їхньої успішності у навчанні або приналежності до активу групи.

Можливо відбувається диференціація ролей учнів у групі на основі неофіційних цінностей, які прийняті в середовищі групи між дітьми з виявленням різних положень.

Важливо звертати увагу на прояви лідерства, оскільки в групі офіційний лідер, який є старостою не завжди має авторитет у колективі. Часто староста призначається вихователем. У групах учень, який володіє реальним авторитетом є лідером групи.

Учні початкових класів утворюють між собою групи, які відповідають їхнім віковим потребам. Групи повинні задовольняти в першу чергу потреби у вільному спілкуванні. Основою вільного спілкування є спосіб проведення дозвілля, а також засіб самовираження молодших школярів, встановлення нових контактів у взаємодії. Приналежність до групи однолітків може підвищувати впевненість в собі та надавати додаткові можливості для самоствердження.

У групах школярі характеризуються певною поведінкою, яка відрізняє їх від дорослих і відносить до певного середовища взаємодії. Такі середовища мають групи, які відзначаються властивими тільки їм особливостями, серед яких власні правила, норми, звички.

Процес спілкування у молодшому шкільному віці у більшій мірі включається в управління поведінкою. Серед складових цілісної системи управління учнями поведінкою є саморегуляція, яка спільно зі спілкуванням у колективі групи продовженого дня є новоутворенням. Спілкування виникає під впливом різних форм під час взаємодії з однолітками, починається регулювання поведінки школярами в спілкуванні з оточенням.

Серед порад в ефективній організації спілкування молодших школярів важливими є такі:

- Співпраця учнів на добровільних і позитивних взаєминах у діяльності, без примусу та наказових форм у спілкуванні.

- Використання діалогічного мовлення.

- Дотримання правил спілкування: володіти вміннями слухати співрозмовників, уміти висловлювати думки чітко та зрозуміло, вміти аргументувати та доводити думку.

- Упровадження невербальних засобів спілкування, якими можуть бути жести, міміка тощо.

- Засвоєння правил спілкування, взаємодії та поведінки через різноманітні форми співпраці у практичній діяльності.

Важливими також є правила спілкування для молодших школярів у групі продовженого дня.

- У процесі спілкування має бути повага до особистості іншого, кожен має право на висловлення своєї думки.

- Від спілкування учні початкових класів мають отримувати задоволення, формувати впевненість у собі, відчувати особистісні прагнення та успішність.

- Створення атмосфери спільної участі, командного духу, колективної взаємодопомоги.

- У спілкуванні повинні формуватися такі особистісні якості як уміння співпереживати, співпрацювати, зацікавленість в успіхах інших, розвиток усвідомленої дисципліни, тактовне відношення до діяльності інших учнів, розвиток відповідальної поведінки.

Тому, спілкування та взаємодія при формуванні гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня мають бути емоційними, не мати проявів байдужості, дивувати, захоплювати.

### **2.3. Методичний інструментарій формування гуманних взаємин молодших школярів у групі продовженого дня**

У групі продовженого дня відбувається активне засвоєння молодшими школярами групової форми роботи та свідоме використання взаємодії у групах для успішного виконання освітніх завдань. Відзначається поступовістю засвоєння учнями навчальних дій. Робота у групах є успішною для школярів, коли від початку навчання вчитель цілеспрямовано та послідовно готує дітей до здійснення спільної навчальної діяльності.

Використання колективного обговорення, роботи в групах і парах є формами гуманних взаємин та навчального співробітництва, а також сприяють засвоєнню навчальних дій як індивідуальних.

Досить важливим є формування вміння молодших школярів будувати спільну діяльність у формі групової діяльності. У результаті групової діяльності в учнів формується здатність до організації групової роботи з плануванням своїх дій, розподілом ролей, дотриманням норм співпраці, доведенням власних суджень і задумів, самостійною ініціативою до спільної діяльності.

На першому етапі роботи в групі чи в парах ініціатива співпраці належить вихователю, то в наступних класах ініціатива такої взаємодії поступово переходить до школярів, коли осмислюється мета спільної діяльності, її планування, контроль та оцінка у більшій мірі самими учнями у групі.

Можливими є декілька підходів до поділу на групи, зокрема: гетерогенний, який базується на неоднаковому рівні знань, розвитку різних здібностей та вмінь працювати та гомогенний, в основі якого однаковий рівень розвитку здібностей.

Найчастіше утворюються різнорівневі групи, які об'єднують школярів з різним рівнем розвитку здібностей, отриманих знань, в яких переважає інтенсивний обмін думками, стимулювання творчого мислення. У таких

групах діти потребують взаємодії один з одним, коли слабшим учням сильніші допомагають зрозуміти зміст навчального завдання та знайти шляхи у його розв'язанні, а сильніші у навчанні діти потребують поділитися з іншими власними задумами та ідеями.

Планування роботи в групах має зосереджуватися на меті та зміті групової роботи на заняттях у групі продовженого дня. Необхідним є об'єднання учнів у групи для виконання навчальних завдань, яке може виникати, коли:

- навчальне завдання не виконується індивідуально;
- спільне обговорення школярами змісту завдання сприяє значному пришвидшенню пошуку вирішення завдань;
- завдання може бути розподілене на етапи виконання між учнями у групі.

У процесі проведення групової роботи потрібно пам'ятати, що постійне спілкування молодших школярів один з одним як учасниками спільної діяльності може бути недоречним, оскільки учням потрібна новизна, різноманітність, тому учасники групи при виконанні завдань повинні змінюватися.

Основними ознаками групової роботи можна відзначити:

- поділ на групи для опанування та досягнень навчальних результатів;
- у складі групи можуть бути постійні учасники протягом тривалого часу, зміни відбуваються залежно від змісту та характеру виконання навчальних завдань;
- у кожній групі розв'язується проблеми, які визначені у завданнях;
- завдання виконується так, щоб врахувати та дати оцінку індивідуальному внеску кожного учасника у групі та усіх з групи.

Кількість учнів у роботі в групах може залежати від кількості школярів у групі продовженого дня, від змісту та обсягу знань, які засвоюються. Оптимальна кількість учнів у групі складає до семи учнів, бо менша кількість дітей не зможе різнобічно опрацювати завдання, а більша кількість

матиме труднощі з врахуванням тієї частки роботи, яку виконував кожен у групі.

Об'єднуватися в групи можуть учні на добровільній основі вчителем або самотіно за власним вибором.

У груповій роботі потрібно дотримуватися плану дій, який містить: постановку проблеми, створення груп, розподіл у них доручень, ведення діалогу у групі, представлення результатів діяльності, спілкування між групами, підведення підсумків роботи.

Успішність роботи у групі залежить від необхідності у дотримуванні правил організації:

- навчальні завдання, які виконуються у групі мають бути обмежені в часі, який встановлюється вихователем;

- у групі перед початком спільної роботи треба чітко ставити навчальні завдання та з'ясувати ступінь їх розуміння учнями;

- по завершенню роботи у групі учасники мають знати відповіді на завдання та бути готовими їх презентувати;

- від групи доповідає один учень, якого обирають інші діти або вихователь;

- завершення групової роботи має відбуватися обговоренням результатів і способів виконання;

- групова робота формує вміння та навички спілкування з позиції правильності, чіткості у висловлюваннях, уміння слухати інших;

- спільна діяльність сприяє необхідності у запровадженні для учнів зовнішніх регуляторів уваги, якими є жести як невербальні засоби спілкування, знаки, сигнальні картки тощо. Оскільки, при одночасній роботі в групах, парах і в колективній діяльності запобігти порушенню дисципліни можна без слів. Для цього використовуються різноманітні засоби зворотного зв'язку з метою дотримання тиші під час діяльності, для повідомлення своїх рішень, показ свого відношення до відповіді інших учнів.



– правила спілкування, поведінки та співпраці у групі з'являються у результаті спільної діяльності молодших школярів у вигляді пам'яток, прикладів, зразків тощо.

Під час застосування групової роботи як основної форми організації спільної діяльності молодших школярів прослідковуються прояви комфортних почуттів у групі продовженого дня. Окремі діти відчують труднощі у висловлюванні своїх думок перед іншими дітьми та вихователем, а в групі можна бути більш активним у думках і не боятися висловлювати власну позицію.

У різних ситуаціях учні почуваються впевнено, що є важливим на початку навчання, а завдання вихователя у закріпленні цієї впевненості школярів у собі.

У групі виконують завдання усі учні незалежно від їхніх здібностей, бо на кожного покладається відповідальність за успішність у спільній діяльності. У група тільки тоді є готовність доповідати про виконані завдання, коли усі діти успішно їх виконали.

Важливо також вміти відстоювати власні погляди та позицію. Успішність учнів у навчанні зв'язно висловлюватися та розумно діяти сприяє кращій підготовці дітей до життєдіяльності. При досягненні певних успіхів у спільній діяльності у школярів з'являється мотивація для здобуття позитивних результатів в освітньому процесі.

Використання групових і колективних форм організації спільної діяльності молодших школярів при розв'язанні навчальних і пізнавальних завдань є одним з важливих шляхів формування гуманних взаємин учнів у групі продовженого дня. Оскільки, вказані форми базуються на взаємодопомозі, приємному співробітництві, створенні сприятливої атмосфери в групі, що має вагомий позитивний вплив на розвиток пізнавальних інтересів до знань, продуктивність освітнього процесу.

Під час побудови гуманних міжособистісних взаємин у спілкуванні молодших школярів важливим є розвиток самосвідомості учнів, коли

спочатку враховується реальна оцінка успішності у навчанні, а потім важливими є особистісні якості.

У процесі спілкування важливими є певні риси, які сприяють виконанню спільної діяльності, а особистість школярів виступає усвідомленим мотивом життєдіяльності.

У молодшому шкільному віці вагомим є формування особистісного потенціалу, який сприяє звичному переходу до наступних вікових періодів. У молодших школярів закладається чіткість в уявленнях про життєдіяльність, що забезпечує усвідомлення власних дій.

Протягом навчання школярі знаходяться у колективі, який залишається основною групою взаємодії для однолітків, що є виховним середовищем. Проте, вихователь має пам'ятати, що діяльність з учнями базується на вербальних формах і методах навчання та знаходиться в основі виконання спільної роботи. Тільки діяльність формує особистість молодших школярів у групі.

Переваги групової роботи, як однієї з основних форм організації навчальної діяльності у процесі формування гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня є такі:

- групова робота сприяє зникненню в дітей почуттів страху, учні не бояться зробити помилку, чогось із завдання не зрозуміти або не встигнути виконати, бо є інші діти, які допоможуть;

- спільна діяльність забезпечує потребу школярів у спілкуванні, процес самореалізації та визнання;

- група має сформулювати правила співпраці, в ній учнів навчаються висловлюватися, доводити свою думку, слухати один одного, працювати спільними зусиллями над цікавими завданнями;

- спільна діяльність навчає учнів відповідальності не тільки за себе, але за інших, коли створюється у групі атмосфера команди, спільної участі, прояви співпереживання;

– групова робота формує вміння та навички самоконтролю, самооцінки, перевірки правильності виконання завдання до презентації перед іншими;

– група навчає учнів до самостійного міркування та праці, а не наслідувати дії вихователя.

Основною метою освітнього процесу є виховання учнів, які здатні до самоосвіти та саморозвитку, вміють критично мислити, опановувати різноманітну інформацію, використовувати отримані знання та вміння у творчому аспекті розв'язання завдань .

Завданням вихователя в групі продовженого дня є надання необхідних учням знань, навчання їх спілкуватися, бути готовими вирішувати навчальні завдання, знаходити нестандартні підходи у життєвих ситуаціях тощо.

Серед основних принципів дидактики відзначається принцип оптимального поєднання індивідуальних і групових форм навчання та діяльності.

Освітній процес у групі продовженого дня для учнів має бути приємним, відзначатися активністю та індивідуальним підходом. У сучасній початковій школі мають використовуватися гнучкі форми організації навчання, які повинні удосконалюватися, змінюватися, бути різноманітними.

З використанням різних організаційних форм навчання в групі продовженого дня вихователем має враховуватися вік учнів, обсяги у розумовому навантаженні, об'єктивність у можливостях змісту діяльності, зміна її видів, готовність школярів виконувати певні види роботи.

Гуманізація взаємин, задоволеність потреб молодших школярів у спілкуванні та співпраці може визначати систему поєднання різноманітних видів діяльності як індивідуальних, так і групових і колективних.

Оскільки завдяки груповим формам роботи може формуватися позитивна мотивація до співробітництва при виконанні навчальних завдань. Робота в групах і в парах є формами навчання молодших школярів,

різновидом спільної діяльності, яка містить спільні для учнів завдання, плани, прийняття рішень, презентацію готових завдань.

Головними ознаками у груповій навчальній діяльності учнів у процесі формування гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня відзначаються:

- спільні завдання, які передбачаються структурними елементами у навчальній діяльності учнів;
- залежність конкретних завдань кожного учні у групі загальній меті взаємодії учасників групи;
- зацікавленість школярів груповою роботою у спільному результаті, який може сприяти проявам взаємодопомоги та співробітництва;
- ефективність у спілкуванні між учнями у групі;
- залучення потенційних можливостей кожного у групі до виконання спільної діяльності.

При створенні групи вихователь має прагнути до їхньої максимальної різноманітності. У групах мають працювати спільно діти різної статі, різного рівня особистісного розвитку, типу темпераменту та стилю навчання. Також, потрібно використовувати різні прийоми для поділу школярів на групи, зокрема врахування інтересів учнів, використовувати лічилки, умовні позначки, геометричні фігури, картки тощо.

Активізація учнів у групі продовженого дня на початку року відбувається при складанні разом з учнями правил роботи в групі та постійне звернення на них уваги школярів у здійсненні групової роботи.

Робота в групі для кожного учня базується на врахуванні необхідності в:

- опрацюванні матеріалу, який спрямовується на опанування уміннями та навичками;
- самостійній перевірці отриманих знань і вмінь;
- узгодженні своїх дій з групою і прийняття єдиного рішення;
- презентуванні результатів спільної діяльності.

У підсумку групової роботи важливою є презентація своїх ідей і рішень. Спільними зусиллями визначається спосіб проведення презентації у вигляді: презентації спільного проєкту лідером групи, презентації своєї роботи кожним учнем з групи з дотриманням відведеного часу, ввічливості та стриманості.

Зазначене у груповій роботі впливає на:

- сміливість у висловлюванні своїх думок, припущень і результатів діяльності;
- навчання користуватися додатковими джерелами, узагальнювати, аналізувати матеріал;
- здійснення необхідного вибору та відповідальності за нього;
- спільне розв'язування завдань;
- розподіл доручень, набуття комунікативних умінь і навичок;
- надання взаємопідтримки у спільній діяльності.

Організація роботи в групах може розпочинатися тільки після опанування дітьми вмінь спільної діяльності в парах. Основна увага має приділятися у засвоєнні прийомів взаємодії молодших школярів.

Так, у навчанні працювати в групах або парі цікавою є гра «Я – вчитель», в якій учні складають диктанти для однокласників, задачі з вивченого матеріалу, вікторини для узагальнення навчального матеріалу, розповіді про рослин і тварин.

Організація роботи в парах може здійснюватися з використанням гри «Футбол», коли один учень ставить запитання іншим, ніби «забиває м'яч», а інші діти відповідають на запитання, тобто «відбивають м'яч».

На самопідготовці потрібно пропонувати школярам обмінюватися зошитами, перевіряти і виправляти наявні помилки в зошитах. Можна під час переказу змісту оповідання один одному вчитися продовжувати розповідь, а в результаті відбувається обмін інформацією.

Під час опанування учнями прийомів і правил колективної співпраці відбувається готовність працювати у групі. Залучення дітей до спільної

діяльності в групах відзначається ефективністю, коли його організувати поступово та систематично в групі продовженого дня. Відповідно, буде формуватися усвідомлення значення групової роботи, її повноцінності та активної форми організації навчання, що прилучатиме учнів до вироблення гуманних взаємин і спілкування з однолітками.

Ефективним особистісно-орієнтоване навчання як одна з умов формування гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня може бути при визначенні необхідного обсягу знань, навчально-пізнавальних умінь і навичок, які набувають учні в процесі їх отримання.

Діяльність вихователя в групі оцінюється тим, як уміло ним підтримуються в освітньому процесі ідеї та задуми школярів, використовуються інтереси учнів з користю для їхнього особистісного розвитку.

Важливим є створення у групі комфортної для школярів атмосфери, щоб навчальна діяльність не була серед джерел негативної напруги, а дійсно стимулювала натхненність у взаємодії.

Використовуючи групові форми роботи у формуванні гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня є можливість для учнів виконувати завдання різними способами, набути досвід спілкування та взаємодії в різних ситуаціях, навчитися доводити та відстоювати свої задуми, думки, співпрацювати з іншими у групі, що сприяє досягненню освітньої мети.

Освітній процес у групі продовженого дня має бути гуманно-особистісно спрямованим. Учні мають сприйматися такими, якими вони є, і розвиватися відповідно віковим та індивідуальним можливостям. Діяльність у групі продовженого має стати важливою у життєдіяльності школярів та в освітньому процесі.

У групі продовженого дня важливим є взаємоспрямований процес спілкування та співробітництва учасників. Зокрема, співробітництво

школярів між собою, вихователя з дітьми мають бути природною якістю гуманних взаємин в освітньому процесі.

Для побудови гуманних взаємин молодших школярів в освітньому процесі в групі продовженого дня необхідними є орієнтування на прийоми в роботі з учнями:

- Прийом домальовування заснований на нанесенні фарб на папір для майбутнього, на якому учні домальовують себе та інших.

- Прийом нашіптування, коли кожному у групі надається можливість розв'язати завдання, а нашіптування може втримати завдання для тих, хто ще не має відповіді.

- Прийом «учні – співавтори підручників» з різних навчальних предметів, пропонується вклеїти свої завдання до підручників, вірші, створювати власні книги з художніми творами, малюнками, фото, ілюстраціями.

- Прийом довіри школярів до вихователя, коли проявляється увага до учнів з підтримкою та приємними словами.

- Прийом оцінних суджень та емоцій, який проявляється у задоволенні від виконання завдання, розгляданні, подиві, захопленні, підтримці, посмішці.

- Прийом «година особистих запитань», коли учні мають можливість поділитися власними переживаннями, почуттями та думками.

- Прийом присідання до учня, коли позиції вихователя та дитини знаходяться на одному рівні.

- Прийом подяки, проявом потиску руки, аплодуванням, словами вдячності.

Крім вказаних прийомів, важливими в групі продовженого дня для формування гуманних взаємин є:

- виявлення змін у настроях учнів, не бути байдужим до їхніх думок, почуттів і бажань;

- формування найкращих психологічних сторін;

- святкування днів народження учнів з приємними побажаннями в день народження;
- проведення фізкультхвилинок із залученням самих дітей до їх змісту з розповідями та цікавими завданнями;
- можливостями самостійно придумувати дітям домашні завдання.

Серед важливих засобів впливу вихователя є усвідомлене прагнення до оволодіння незмінного такту, різноманітності та обґрунтованості способів заохочення та корекції поведінки школярів. Використання вербальних і невербальних засобів спілкування: слова, інтонації, міміки, жестів, практичних дій, в єдності забезпечують емоційний комфорт для школярів, задоволеність від практичної діяльності.

На годинах спілкування, виховних заняттях, заходах (див. Додаток Г) учні повинні бути зацікавлені спільною діяльністю. У спілкуванні з дітьми вихователю треба знайти можливість для кожної дитини відповідати декілька разів, отримувати підтримку зусиль учнів словом, поглядом або дотиком вихователя.

Таким чином, потрібними є ефективні умови для якісного та перспективного освітнього процесу у групі продовженого дня, в основі якого зміни у педагогічній свідомості, шляхи свідомого становлення, засвоєння цінностей гуманної педагогіки.

### **Висновки до другого розділу**

Сучасний етап розвитку суспільства базується на особистісно-гуманній орієнтації освіти як загальної необхідності, коли учні з об'єктів взаємодії поступово стають повноправними партнерами у спільній діяльності в групі продовженого дня. Починаючи, з початкових класів в учнів є потреба у становленні їхньої особистості, прагнення мати власне місце в системі міжособистісних взаємин у колективі групи.



За результатами дослідження рівень сформованості гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня переважно середній, що підкреслює сприятливість віку для формування особистісних відносин, позитивних якостей особистості, пізнавальних інтересів, потреб, зацікавленості спільною діяльністю.

Вихователям групи продовженого дня потрібно зважати на стиль спілкування та співпраці з молодшими школярами, вміти вивчати, здійснювати аналіз і вміти тактовно спрямовувати відносини учнів з опорою на засади взаємоповаги, підтримки, взаєморозуміння.

Успішність у спільній діяльності забезпечується завдяки підтримці учнів один одного, прояву індивідуальності під час взаємодії, що є однією з форм спілкування. Спільна участь молодших школярів у навчальній діяльності означає про внесок кожного в неї, що надає можливість розглядати взаємодію між учнями як організацію між ними спільної діяльності.

Особистісно-орієнтована взаємодія є однією з форм спілкування, що заснована на гуманному ставленні до молодших школярів, яке спрямовується з обміном особистого досвіду спілкування, що побудований на спільному сприйнятті, співпереживанні, прояві спільної участі, взаємоповаги, спільній діяльності учнів.

Важливим моментом у формуванні гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня є спілкування на основі встановлення особистісних контактів між учнями. Особистісна взаємодія створюється завдяки впевненості дітей, що ними цікавляться, підтримують, на них звертається увага.

Для молодших школярів важливо візуально сприйняти момент визнання під час взаємодії, виявити власні відчуття, що засвідчують особистісні зв'язки між учнями. Завдання вихователя підтримувати дітей під час спільної діяльності на засадах гуманної педагогіки, переживати разом з учнями досягнення спільної освітньої мети.

## ВИСНОВКИ

Вивчивши наукову літературу з проблеми формування гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня можна відзначити наступне:

1. Проаналізовано літературні джерела, в яких зазначається, що гуманізація освітнього процесу утверджує особистість як найвищу соціальну цінність, розкриває здібності школярів і задовольняє їхні освітні потреби, забезпечує пріоритет загальнолюдських цінностей, взаємини з навколишнім середовищем.

Гуманна педагогіка орієнтується на повагу у почуттях і виховання духовності. Гуманність освітнього процесу прослідковується в позитивному мисленні, мовленні, відповідальності за власні вчинки, думки та дії, пробудженні бажання пізнавати світ, виявленні інтересу до знань.

2. Розкрито, що в групі продовженого дня необхідною є створення системи виховної діяльності з формування гуманних взаємин, спроба включити в неї учнів для вивчення свого оточення з проявами духовності.

Освітній процес у групі продовженого дня буде гуманним при:

- оточенні молодших школярів добром, щирістю, справедливістю повагою, співпереживанням тощо;
- спрямуванні поглядів на власний духовний світ, сприянні у знаходженні свого призначення, власних проявів гуманної поведінки;
- пробудженні почуттів, які сприяють прояву та утвердженню переживань і прагнень;
- розвитку добрих думок і мислення, відповідальності за власні думки і висловлювання;
- навчанню у внутрішньому стані мислити, прагнути, уявляти, здійснювати гуманні дії, мріяти, спілкуватися;
- розвитку сміливості, бажанні говорити правду, бути уважним до думок однолітків;

– розвитку пізнавальних інтересів до знань, пізнавальної активності у діяльності.

За результатами проведеного констатувального експерименту відзначимо, що в молодших школярів наявний потенціал до формування гуманних взаємин в групі продовженого дня, оскільки майже третина учнів знаходиться на високому рівні прояву комунікативних здібностей та умінь спілкуватися. Крім того, доцільним є звернення більшої уваги для формування доброзичливості, прояву співчуття у взаємодії для вироблення більш змістовнішого та захоплюючого освітнього процесу в групі продовженого дня.

3. Обґрунтовано, що необхідними для формування гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня є дотримання педагогічних умов:

- особистісно-орієнтований підхід до школярів в системі взаємин у колективі групи продовженого дня;
- різноманітність діяльності в групі продовженого дня, захоплення нею учнями для прояву власних здібностей;
- вдосконалення знань і вмінь в групі продовженого дня, отриманих на уроках.

Відповідно, впровадження педагогічних умов є важливим у врахуванні таких вікових особливостей молодших школярів, якими є орієнтування в думках і оцінках на вчителя, вибірковість уваги, розвиток уяви, засвоєння пізнавальної інформації та ін.

Гуманність в освітньому процесі групи продовженого дня може проявлятися у побудові взаємин між школярами згідно її природи та змісту, сприйняття учнів такими, якими вони є, пошуки шляхів співробітництва, спільних рис і взаєморозуміння.

4. Визначено, що досягнення ефективності при формуванні гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня здійснюватиметься

завдяки правильному підбору форм, методів і прийомів в освітньому процесі, які відповідають віковим особливостям.

Серед ефективних методів формування гуманних взаємин молодших школярів в групі продовженого дня виокремлюються ігри, ігрові завдання, дозвіллева діяльність та діяльність за інтересами.

Організація спільної діяльності учнів в групі продовженого дня з формування гуманних взаємин передбачається використання різноманітних прийомів, а саме: спільного визначення мети діяльності, створення ситуацій вибору навчального матеріалу, використання ігор, участь в оцінюванні діяльності, доборі цікавого матеріалу та ін.

Важливим напрямком в групі продовженого дня є поступове спрямування молодших школярів на самовиховання. Необхідним є виховувати бажання в учнів початкових класів до самостійності у формуванні гуманних взаємин.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка вихователя ГПД. (2005). Упоряд. М. Голубенко. К.: Ред. загальнопед. газ., 128.
2. Андрущенко, В. (2005). Гуманізм і гуманітаризм: спільне і специфічне. *Вища освіта України*, 4.
3. Балл, Г. О. (2008). Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): наук. вид. Житомир: Рута, 232.
4. Балл, Г. О. (2003). Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне: Ліста-М, 128.
5. Балл, Г. (1999). Гуманізація освіти в контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири. *Освіта і управління*, 3, 21.
6. Балютіна, К. (1999). Педагогічні проблеми гуманізації початкової освіти та шляхи їх вирішення. *Початкова школа*, 10, 46.
7. Бех, І. Д. (2001). Інваріанти особистісно-орієнтованого підходу до виховання дитини. *Початкова школа*, 2, 3-7.
8. Бех, І. (1998). Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. К., 204.
9. Бойко, А. (1996). Основна парадигма виховання: шляхи реалізації: Навчально-методичний посібник. К., 232.
10. Бойко, А. (1993). Гуманізація початкової школи – основа розбудови цілісної системи національної освіти. *Початкова школа*, 12, 3-5.
11. Борисенко, З. (2002). Місце духовності у становленні громадянина України. *Обрії*, 4, 9-11.
12. Варзацька, Л. О. (2003). Активізація мовленнєвої діяльності учнів. *Початкова школа*, 2, 28–31.
13. Вишневський, О. (1997). Система цінності і стратегія виховання. *Рідна школа*, 7-8, 3-5.
14. Вовчук, І.С. (2012). Мовленнєвий етикет та культура спілкування молодших школярів. Х.: Вид. група «Основа», 447.

15. Гісь, О. (2006). Планета міркувань. Посібник з розвитку мислення. К.: Національний підручник.
16. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 375.
17. Гонтаровська, Н. (2003). Інтеграція системи позаурочної діяльності в освітнє середовище. *Директор школи, ліцею, гімназії, 1*.
18. Гуманізм як засіб попередження важковиховуваності: Метод. реком. (1993). Уклад. Р.М. Охримчук. К.
19. Гуманізація процесу навчання в школі: Навч. посіб. (2001). С.П. Бондар, Ю.І. Мальований, О.В. Матвієнко та ін. За заг. ред. С.П. Бондар. К.: Стило, 256.
20. Дмитрів, Г. І. (2019). Нова українська школа: порадник вихователю групи продовженого дня у закладах загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Львів: Світ, 224.
21. Жданович, Ю. (2008). Вчимося і граємося. Методичні рекомендації для організації дозвілля дітей. К.: Шкільний світ, 128.
22. Забашта, Н.О. (2010). Виховна робота у групі подовженого дня в 1-4 класах. Х.: Вид-во «Ранок», 176.
23. Зязюн, І. А. (1998). Виховання естетичної культури школярів: навч. посібник. К.: ІЗМН, 153.
24. Зязюн, І.А. (2000). Педагогіка добра: ідеали та реалії. К., 325.
25. Ігнатенко, П. (1997). Співвідношення національних і загальнолюдських цінностей у вихованні. *Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб.* За ред. О.Сухомлинської. К., 47–49.
26. Єпішин, Л.В. (2008). Педагогічні аспекти розвитку комунікативних властивостей особистості. *Початкова школа, 11*, 14-16.
27. Єременко, І. (1999). Гуманізація як невід'ємна складова виховання. *Педагогічна газета, 9*, 3.
28. Карпенчук, С.Г. (1997). Теорія і методика виховання: навч. посібник. К.: Вища школа, 304.

29. Кизим, О. П. (2010). Організація роботи групи подовженого дня в 1-4 класах. Х.: Вид-во «Ранок», 144.
30. Кондратюк О., Кравчина О. (2006). Години спілкування в початковій школі. К.: Шкільний світ, 120.
31. Кудикіна, Н.В. (2003). Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: Монографія. К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 272.
32. Лавроненко, О. (2004). Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання молодших школярів. *Рідна школа*, 7-8, 26-28.
33. Лозова, В., Троцько, Г. (2002). Теоретичні основи виховання і навчання. Харків, 400.
34. Малютіна, К. (1999). Педагогічні проблеми гуманізації початкової освіти та шляхи їх вирішення. *Початкова школа*, 10, 46-47.
35. Мальцева, Т. (2012). Організація спілкування молодших школярів у різновіковій групі продовженого дня. *Початкова школа*, 3, 40-41.
36. Матвієнко, О.В. (2005). Особистість у системі колективних відносин. К.: Виховання школярів, 104-123.
37. Матюша, О. (1995). Гуманізація виховання і навчання в загальноосвітній школі. К., 113.
38. Михасюк, Т.В. (2011). Комунікативний підхід до організації позакласної мовленнєвої діяльності молодших школярів засобами народознавства. *Класний керівник*, 6, 6-11.
39. Морозова, З.В. (2007). Група продовженого дня. Методичний посібник для вихователя. Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 160.
40. Москаленко, Л. (2012). Інновації у плануванні роботи вихователя групи продовженого дня. *Початкова освіта*, 48, 34-37.
41. Науменко, В.О., Захарійчук, М. Д. (2002). Формування в дітей уміння говорити майстерно. *Початкова школа*, 10, 13–16.
42. Огнев'юк, В. (2003). Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. К., 450.

43. Онищук, Л. (2001). Гуманізація управління загальноосвітніми закладами. *Пед. новатії столичної освіти: теорія і практика*. К., 309-319.
44. Психологічні аспекти гуманізації освіти. (1996). За ред. Г.Балла. К., 189.
45. Руденко, Ю. (2003). Основи сучасного українського виховання. К., 328.
46. Савченко, О. Я. (2002). Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 368.
47. Слесик, К.М. (2001). Розвиток комунікативних умінь і навичок молодших школярів у позакласній роботі. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 32. Ч. II. 174-178.
48. Сметанський, М. (1998). Загальнолюдські цінності в педагогічній спадщині В.Сухомлинського. *Шлях освіти*, 3, 43-44.
49. Стахів, М. О. (2008). Український комунікативний етикет: Навчально-методичний посібник. К.: Знання, 245.
50. Сухомлинський, В. О. (2012). *Серце віддаю дітям*. Київ: Акта, 564.
51. Сухомлинська, О. (1996). Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*, 1, 24- 27.
52. Тадеєва, І. М. (2001). Формування гуманних якостей особистості як педагогічна проблема. *Наука і освіта*, 2, 22-24.
53. Толмакова, І. (2003). Особливості організації навчального співробітництва у 1 класі. *Початкова школа*, 12.
54. Трухін, І.О., Шпак О.Т. (2004). Основи шкільного виховання: Навчальний посібник. К.: ЦНЛ, 368.
55. Фіцула, М.М. (2006). Педагогіка. К.: Академвидав, 560.
56. Хміль, Ф.І. (2004). Ділове спілкування. К.: Академвидав, 280.
57. Чорна, К. (2003). Виховання громадянина, патріота, гуманіста: Науково-методичний посібник. К., 59.
58. Щербань, Н. (2002). Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посібник. К., 215.



## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Анкета для молодших школярів «Чи доброзичливі Ви?»

1. Вважаєте, що більшість людей дружить з іншими тільки тому, що вони можуть бути їм чимось корисні?
2. Чи охоче спілкуєтесь з друзям, коли поганий настрій?
3. Чи вважаєте ви, що прояви добрих вчинків іншими є неправдивими?
4. Довіряти іншому небезпечно, так як він може використовувати це в своїх цілях?
5. Чи неприємно вам, коли ви змушені відмовити у виконанні прохання друзям?
6. Чи часто ви можете бути впевненими в своїх друзях?
7. Чи можна сказати, що ви швидше допоможете з друзями один одному, ніж будете ображати один одного?
8. Чи виникає у вас почуття, що друзі можуть вас критикувати за вчинки?
9. Чи любите ви своїх друзів?
10. Чи є у вас друг, якому ви повністю довіряєте?
11. Чи впевнені ви в тому, що всі добрі вчинки на користь друзів мають у своїй основі егоїзм?
12. Чи звертаєтесь ви першим до друзів, з якими недавно посварилися?
13. Чи вважаєте ви, що здатність допомогти іншому складає одну з кращих сторін життя?

Номер питання	Варіанти відповідей		Номер питання	Варіанти відповідей	
	так	ні		так	ні
1	0	1	8	1	0
2	1	0	9	0	1
3	0	1	10	1	0

А	4	1	0	11	0	1
	5	0	1	12	1	0
	6	1	0	13	1	0
	7	0	1			

Г

епер підрахуйте свої бали:

Ключ:

0-4 бали. Ваше відношення до інших характеризується відсутністю довіри. На підставі свого життєвого досвіду ви прийшли до висновку, що не варто бути доброзичливим, тому що інші цього не оцінять.

5-9 балів. Ви людина, що хоч й одержує задоволення від спілкування, але не завжди терпима й доброзичлива до інших.

10 і більше балів. Ваше відношення до людей характеризується дійсною доброзичливістю й симпатією. Ви не відштовхуєте від себе тих, хто має інші погляди.

## Додаток Б

### Тест для молодших школярів «Прояв комунікативних здібностей»

Методика виявляє комунікативні здібності особистості (вміння чітко та швидко налагоджувати товариські контакти з людьми, бажання розширити контакти, участь у групових заходах, вміння впливати на людей, бажання проявляти ініціативу і т.д.).

Інструкція: Перед вами 10 запитань, на кожне з яких потрібно дати відповідь «так» або «ні».

1. Чи є у Вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи довго турбує Вас почуття образи на своїх товаришів?
3. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?
4. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
5. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?
6. Чи важко Вам включатися в нові для Вас колективи?
7. Чи дратують Вас оточуючі, чи виникає у Вас бажання побути наодинці?
8. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
9. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
10. Чи подобається Вам брати участь в колективних іграх?

*Обробка результатів:*

Комунікативні схильності: Так – 1, 3, 5, 8, 10. Ні – 2, 4, 6, 7, 9 .

Коефіцієнт комунікативних або організаторських здібностей  $K$  – це відношення кількості відповідей, що співпадають з ключем до числа 10:  $K = x/10$

Показники, отримані за даною методикою, можуть коливатися від 0 до 1. Показники близькі до 1, свідчать про високий рівень комунікативних чи організаторських здібностей, близькі до 0 – про низький рівень. Оціночний коефіцієнт (К) – це первинна кількісна характеристика матеріалів випробування. Для якісної стандартизації результатів дослідження використовуються шкали оцінок, в яких тому чи іншому діапазону кількісних показників К відповідає визначена оцінка. Наприклад, у Вас кількість відповідей, що співпали, виявилася рівною 19 за шкалою комунікативних схильностей і 16 за шкалою організаторських здібностей. Користуючись формулою, вираховуємо:

$$K(\text{ком.}) = 9/10 = 0,9$$

Записуємо отримані результати в бланк відповідей і порівнюємо їх зі шкалами оцінок комунікативних та організаторських здібностей.

#### *Шкала оцінок комунікативних здібностей*

Коефіцієнт	0-0,2	0,3-0,4	0,5-0,6	0,7-0,8	0,9-1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

#### *Інтерпретація результатів*

Якщо Ви отримали оцінку «1», Вам властивий низький рівень комунікативної діяльності.

Для тих, хто отримав оцінку «2», розвиток комунікативних є на рівні нижче середнього. Ви не прагнете до спілкування, відчуваєте себе скуто в новій компанії, у вільний час любите бути на самоті, обмежуєте свої знайомства, важко переживаєте образи.

Якщо Ви отримали оцінку «3», для Вас характерний середній рівень комунікативних здібностей. Ви прагнете до контакту з людьми, не

обмежуючи коло своїх знайомств. Вам необхідно серйозно зайнятися формуванням і розвитком комунікативних схильностей.

Якщо Ви отримали оцінку «4», Вас можна віднести до групи людей з високим рівнем комунікативних здібностей. Ви не губитеся в новій ситуації, швидко знаходите друзів, постійно намагаєтеся розширити коло знайомих.

Якщо Ви отримали оцінку «5», Вас можна віднести до групи людей з найбільш високим рівнем комунікативних здібностей, для Вас характерні швидка орієнтація у складних ситуаціях, невимушена поведінка в новому колективі. Ви ініціативні, приймаєте самостійні рішення, відстоюєте свою думку. Ви легко почуваете себе в незнайомій компанії, любите колективні справи.

## Додаток В

### Анкета для вчителів початкових класів

Виберіть те, що вважаєте правильним.

1. Що таке гуманність?

- а) наука
- б) риса характеру
- в) ідеологія або вчення
- г) ваш варіант

2. Джерела гуманності:

- а) від начитаності
- б) від науки батьків та школи
- в) від оточення
- г) взірець
- д) ваш варіант

3. Які риси гуманності ви знаєте?

- а) начитаність
- б) ввічливість
- в) ваш варіант (доброта, доброзичливість)

## Додаток Г

### Виховні бесіди з формування гуманних взаємин молодших школярів

#### Тема: Доброта та добродійність.

Мета: вчити характеризувати події та явища, як прояви добра і зла; розкрити моральний зміст доброти; сприяти розвитку в учнів мотивації до добрих, гуманних вчинків.

Обладнання: вислови про добро, пелюсточки квітки, дерево добра.

Епіграф до уроку :  
 Добро – це розкішний сад.  
 Добрі слова – це коріння дерев.  
 Добрі думки – квіти.  
 Добрі справи – плоди.

#### Хід уроку

##### 1. Організація класу до уроку.

Любі діти, у наш клас завітали люди щирі.

Привітайте в добрий час гостей посмішкою й миром.

##### 2. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми й мети уроку.

- Перш, ніж почати наш урок, давайте, діти, візьмемо один одного за руки, відчуємо тепло наших долонь, добро, яке випромінює кожен з нас, побажаємо один одному здоров'я, щастя, добра.

- А що ви розумієте під висловом „бажати добра” ?

- Давайте ми сьогодні, як вчені дослідники спробуємо досягнути всю глибину слів «добро» і «доброта».

##### 3. Робота над матеріалом уроку

*В одній країні жили Добро і Зло. Добро намагалося зробити світ добрішим, щоб люди любили одне одного і братів наших менших.*

*Добро приходило на допомогу без нагадувань і благань. Нікому не робило боляче ні словом, ні ділом, ні думками. Але Добро не могло в одну мить перемогти Зло та його слуг.*

- Діти, а які слуги у Зла? (Діти називають: Жорстокість, Байдужість, Лінь, Заздрість, Підступність.)

*Добро кожного ранку сіяло насіння доброти в дитячих серцях.*

*Чому в дитячих ? А тому, що тільки в маленькому дитячому серці здатне прорости будь-яке насіння. Кожна насінинка може розквітнути чарівною квіткою, зробивши серце дитини добрим, ласкавим, ніжним. А може, на жаль, зарости чорним колючим чортюполохом зі злим , безжалісним серцем. Адже Зло теж не спить. Хоча воно й ліниве, і встає значно пізніше, усе ж устигає порозкидати насіння зла.*

*Буває, ростуть в одному серці Добро і Зло, борючись одне з одним. Тому діти інколи роблять погані вчинки.*

- А які вчинки вам до вподоби? Добрі чи погані? Згадайте свій добрий вчинок.

*Тоді все залежить від самої дитини: яке насіння захоче вона виплекати у своєму серці, те й проросте.*

*Коли ви відпочивали на перерві, сюди завітали Добро і Зло. Вони поклали вам на парти пелюстки квіток Зла і Добра. Тож, давайте відшукаємо пелюсточки чарівної квітки Добра і допоможемо Добру перемогти Зло, щоб у наших серцях і думках ніколи не проростало чорне насіння , а лише розпускалися чарівні квіти Добра.*

(На партах пелюстки з написами Ввічливість, Милосердя, Заздрість, Любов, Ласка, Байдужість, Дружба, Щедрість, Лінь, Жорстокість. Діти вибирають і утворюють квітку Добра)

- Отже, у добра велике коло друзів. Назвемо їх разом.

- А що для вас означає бути добрим? Продовжте, будь ласка речення: "Бути добрим означає..."

- А тепер звернемося до довідкового бюро і дізнаємося, як ці слова пояснюються в тлумачному словнику.

- Добро – усе позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям; добра корисна справа, вчинок.



- Доброта – чутливе дружнє ставлення до людей; привітність, ласка, прихильність.

- Доброта виражається у вашому ставленні до людей і навколишнього світу, до тварин і рослин. Адже ми, люди, і повинні вміти співчувати, допомагати ближньому, дружньо ставитись до товаришів і всіх людей.

- А чи просто бути добрим?

Послухайте оповідання Ніни Мудрик-Мриц „Добро твориться просто”... (Читає учень)

*Добро твориться просто*

*-Мабуть, добрій людині важко жити, - каже Андрійко.*

*-Чому це ? – дивується мама.*

*- А тому, що їй ото все думай та й думай, кому добро зробити...*

*- Та ні, добра людина не думає, а просто робить та й усе. І не жде за те подяки.*

*Задумався Андрійко... Випав було сніг. Тоді розтанув, а потім знов морозець прихопив – ожеледиця почалася. До школи треба було виходити раніше, бо слизота ж! Коли це день-два, бачить Андрійко, немає в школі Яринки. І спитати ні в кого. Бо живе Яринка тільки з мамою, та й хата їхня стоїть аж на самому краю села.*

*- Може, сходимо сьогодні до Яринки ?- каже Андрій до Михайлика.*

*- Так далеко? - відповів неохоче Михайлик. - І ще, мені Яринка зроду ніколи не допомагала. То чого ж мені до неї та ще в таку далину йти? А тобі вона в чомусь допомогла? - спитав Андрійка...*

*Вирішив Андрій сам піти до Яринки. Йде та й думає - ні, не було такого, щоб Яринка йому чимось допомагала. Навіть раз з дівчатами висміяла його за те, що він не зумів дати здачі задержуватому Богданові. Яринка реготала найдужче! Але Андрійко чомусь на неї не мав ніякого зла – ніскілочки. То дрібниці. Він знає, що Яринка просто весела дівчинка. І зовсім не злюка. Яринка доглядала хвору маму. Ні мама, ні Яринка не здивувались, що Андрійко їх провідав.*

- *Який ти добрий хлопець, - сказала на прощання Яринчина мама, а Яринка трошки зашарілася.*

- *Звичайний. Як усі, - мовив Андрійко й побіг додому...*

- Скажіть, чи чемно нагадувати комусь, що ти зробив добро?

- Як потрібно робити добро?( Добро твориться безкорисливо.)

- Скільки коштує добро? (Неоцінено.)

На дошці прислів'я з пропущеними словами. Діти відтворюють їх і нашіптують відповіді.)

ДОБРЕ ..... , ЯК ..... В НЕБІ. (серце, сонечко)

Дійсно, добра людина схожа на сонечко тому, що вона всіх вміє зігріти і освітить своєю турботою, любов'ю . Давайте кожен з вас намалює своє сонечко добра, і нехай в ньому буде стільки промінчиків, скільки добрих справ ви зробили.

(Діти малюють і 1-2 учні розповідають про своє сонечко .)

Складіть мудрість: Н.ЙБ.ЛЬШ. М.ДР.СТЬ Ж.ТТ. – (Найбільша мудрість життя)

Л.Д.Н. В СВ.Т ПР.Х.Д.ТЬ ДЛ. Д.БР. ( Людина в світ приходить для добра.)

- А зараз попрацюємо в парах і дізнаємося ще вислови мудреців про добро. (На кожному парту роздається конверт з зашифрованою мудрістю.)

*Призначення людини творити добро. (В. І. Даль)*

*Добрий той, хто має добрі думки . (Ш. Амонашвілі)*

*Життя таке коротке - поспішай робити добро. (О. Довженко)*

*Життя дається людині на добрі справи. (Г. Гейне)*

*Не роби людині того, чого не бажаєш собі. (Конфуцій)*

*Доброта краща за красу. (Гейне)*

*Поводься з друзями так, як хочеш, щоб вони поводитися з тобою. (Аристотель)*

*Людина починається з добра.*

Наш народ теж склав багато прислів'їв про добро. Пригадайте їх. (Діти називають прислів'я)

- Як зробити так, щоб добро на планеті Земля примножувалось?

- Якби кожна зла людина зробила на одну злу справу менше, а кожна добра на одну справу більше, на скільки світлішим стало б наше життя. Тому я закликаю всіх жити за заповідями добра. (Заповіді в кожного на парті. Учні ланцюжком читають їх.)

*Заповіді добра: Перший крок до добра – не робити зла. Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставились до тебе. Не накопичуй в серці образ і зла. Вмій прощати. Коли людина ставиться до тебе добре, стався до неї ще краще. Будь завжди добрим, носи у своїй душі світле сонечко любові до всього світу, адже ти – ЛЮДИНА.*

Закрийте очі й уявіть, що із зерна Доброти, яке ми посіяли на уроці, у вашому серці проросла й розцвітає квіточка. Спочатку це пуп'янок, який повільно розгортає свої пелюстки. Вдихніть аромат цієї квіточки, переповніться почуттям добра, миру, спокою.

В кожного на парті з'явилась ця квіточка.

#### 4. Підсумок уроку

- Що перемогло в нас на уроці Добро чи Зло ?

- Давайте зараз напишемо на листочках ту погану, злу рису характеру чи звичку, від якої ви хотіли б позбутися і спалимо її, щоб ніколи більше не зустрічатися з нею. (Палимо папірці.)

Отже, із злом ми розпрощалися, а в кожного на парті залишилась чарівна квітка Добра. Напишіть, будь ласка, на ній, що, на вашу думку потрібно, щоб бути добрим. І нехай ці квіти будуть квітами Дерева Добра, щоб з них змогли утворитися плоди – добрі справи. Почепіть кожен свою квіточку.

Дякую за співпрацю. А закінчити урок я б хотіла рядками вірша:

*Ніколи зла нікому не робить, бо зло вертатися погану звичку має.*

*Добро творить. Усім добро творить. І втоми серденько нехай не знає.*

## Тема. Призначення людини у світі.

Мета: Визначення зміст поняття «людина», її призначення на землі. Виробляти принципи, якими має користуватися людина протягом свого життя. Спрямувати учнів на пошук сенсу життя. Виховувати високоморальну особистість.

### Хід уроку

#### 1. Відеоролик «Створення світу»

Вчитель: *...і лише тоді, коли були світло і вода, суша і повітря для дихання, коли квіти і трави вкрили землю і повноводні ріки потекли по звивистим руслам, коли могутні гори простягнули свої вершини до неба, а небеса, моря і долини наповнились життям, коли земля стала досконалою по формі, – тільки тоді вона отримала в дар вінець творіння божого ЛЮДИНУ.* Давньогрецький філософ Софокл говорив: *«З усіх чудес, які існують на землі, найбільше велике чудо, це ЛЮДИНА»*

- Давайте подумаємо, що робить людину такою дивовижною? (відповіді дітей: мова, мислення, праця...) А що є в людині таке, що дає їй можливість думати, говорити, працювати? (Мозок).

- Так, саме мозок (розум) дає їй такі можливості і робить її такою унікальною. Унікальним, унікальністю, талант – давайте подивимось в тлумачний словник, що ці слова означають.

#### 2.Знайомство з унікальними людьми.

Діти розповідають про Бетховена (слухання сонати), Леонардо да Вінчі (розгляд репродукцій картин).

Вчитель робить висновок: Вони використовували свій дар для служіння іншим людям. (Один жадав миру і ненавидів суперечки. А інший був сповнений любов'ю до людей і вірою в добро).

#### 3.А як же тлумачний словник розкриває нам поняття ЛЮДИНА?

4.*(Людина – жива істота, наділена мисленням, мовленням, здатна створювати знаряддя праці.)*

Чи достатньо цього визначення, щоб зрозуміти хто така людина?

Читання оповідання *В. Сухомлинського «Важко бути людиною»*. Діти читають, роблять висновки (щоб називатись людиною треба мати: совість, бути правдивим, добрим...)

5. Робота в групах. (Доведіть!)

*«Без справжньої дружби життя ніщо» (Цицерон) «Справжній скарб для людини – вміння працювати» (Езон) «Любов – сила життя».*

- А тепер я хочу для всього класу дати вислів: *«Призначення людини – творити добро» (В.Даль)*

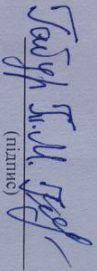
Висновок вчителя: Бог дав нам волю і рішучість шукати в житті щось більш важливіше, ніж їжа, житло, одяг. Є щось головніше ніж наше тіло і мозок. Це наша ... Душа. Бог вклав мир в серце людини. Але нажаль, в наше тіло можуть бути вплетені темні ниті. Без сумніву людині притаманні ненависть, гнів, заздрість... Чому? Відповідь лежить у наших серцях. Людина потрапляє під вплив і дуже часто, як це не прикро, стає на шлях гріха. Гріх – це хвороба нашої душі. Це джерело всього болю і всього негативу, що оточує нас. Кожну хвилину гріх руйнує наші відношення.

5. Відеоролик про негативні дії людини (війна, екологічні катастрофи...)

Роздуми: ДУША (якщо, вона сповнена: (якщо, вона сповнена: добротою, любов'ю, милосердям...) гнівом, ненавистю...) Така душа створює прекрасне! Така душа руйнує.

А між ними існує БАЙДУЖІСТЬ. Найстрашніше бути байдужим. Отже, людина у світі. Що вона несе у навколишній світ? Яке її призначення? Яка мета людського життя? Ми тільки торкнулися цих понять. Всі ми народжуємось людьми, але людиною стає не кожен! Бути людиною – це означає жити на планеті Земля в гармонії, мирі і любові!

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.  
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів  
мають посилання на відповідне джерело.

  
(підпис)